مجلــه علـمـی پــوهنتون ســـلام

https://salam.edu.af/magazine/14

ښه حکومت داري د معاصر سیاسي فکر په رڼا کې

پوهنوال دکتور مصباح الله عبدالباقي[1]

1- عضو کادر علمی پوهنځی شرعیات و رئیس پوهنتون سلام

: +93788654387

: mailto:Fasih.1392@gmail.com

چكيده

الحكم الراشد كما هو مهم للدول المتقدمة، فكذلك هو للدول النامية. ومن ناحية المحتوى تنظر إليه بعض المؤسسات الدولية بنظرة إقتصادية، بينما الأخرى تنظر إليه بنظرة سياسية، وفي كلا المنظورين يعتبر خفض وتيرة الإستبداد، ووجود الحكومات المنتخبة، وإشراك جميع شرائح المجتمع لا سيما الضعاف و الفقراء في إتخاذ القرارات بشأن حياتهم، وتهيئة فرص بصورة عادلة من أجل الإستفادة من مواهبهم وقدراتهم، مع سن القوانين بشكل عادل وتنفيذها على الجميع على حد سواء، بالإضافة إلى محاربة الفساد المالي والإداري والسياسي، من أهم عناصر الحكم الراشد.

إن الهدف الأساسي من وراء التنمية الإقتصادية هو تحقيق التنمية البشرية المستدامة، وهو التقدم الحقيقي، لأن حياة الإنسان إذا لم تتحرك صوب الرفاهية فإن وجود الموارد والأموال في دولة ما لا يعني أن تلك الدولة متقدمة ومتنامية.

إن تأسيس وإنشاء الحكم الراشد ليس من عمل ووظيفة الحكومات وحدها، بل لا بد و أن تساهم معها في الوصول إليه المجتمعا ت المدنية والمؤسسات الخاصة. كما أن الحكم الراشد لا تحتاج إليه الدول فحسب، بل المؤسسات الخاصة والشركات بحاجة إلى الحكم الراشد بداخلها أيضا.

كل ذلك تناوله هذا المقال بالتفصيل وفي نهايته يؤكد المقال على أن الهدف الأساسي للحكم الراشد هو التنمية البشرية المستدامة

معلومات مقاله

تاریخ نشر: 1398/11/23

شماره مقاله در ژورنال: 01

تعداد صفحات: 20

شماره نوبتی مجله: 7 و 8

کلید واژه ها

ښه حکومت داري، سیاسي فکر ، دیموکراسي، استبدادي تعامل، قانون

معلومات مجله:

مجله علمی پوهنتون سلام، نشرات خویش را از سال 1390 هـ.ش آغاز نموده و دست آورد های زیادی در این زمینه دارد، در ادامه سلسله فعالیت های خویش به تاریخ 1401/03/22 اعتبار نامه خویش را به عنوان یکی از معتبرترین مجله از وزارت محترم تحصیلات عالی کشور به دست آورد،

آدرس: افغانستان، کابل، ناحیه چهارم، کلوله پشته، چهار راهی قلعه بست (گل سرخ)، پوهنتون سلام.

آدرس ارتباطی؛ **ویب‌سایت:** https://salam.edu.af/magazine ، **ایمیل:** salamuk@salam.edu.af ، **شماره های تماس:** +93202230664 و +93788275275

پیلیزه

الحمد لله رب العلمين والصلاة والسلام على سيد الأنبياء والمرسلين وعلى آله و أصحابه اجمعين، وبعد.

ښه حکومت داري ـ سره له دې چې د نیو لیبرالیزم په فکري چاپیریال کې را منځته شوی یو تصور دی او د هماغی فکري او فلسفي فضاء څخه متأثر دی ـ خو ددې سره سره ډیر مثبت اړخونه هم لري، مونږ ته په خپله تولنه کې د نورو افکارو په څیر ددې فکر د مثبتو اړخونو څخه استفاده پکار ده، او هغه اړخونه چې زمونږ د دین د ارزښتونو سره په ټکر کې دي د هغه تعدیل ته اړتیا ده، او دا ځکه چې مسلمانان په دې قائل دي چې (الحكمة ضالة المؤمن فحيث وجدها فهو أحق بها)[1] د حکمت

[1] - د حدیث سند سره له دې چې ضعیف دی خو خبره په کښې پخه شوې ده، ترمذي او ابن ماجه او نورو حدیثي کتابونو کې روایت شوی دی.

خبره د مؤمن ورک شوی شی دی په هر ځای کی یې چی پیدا کړ هغه تر هر چا زیات د هغه د اخیستلو او لاس ته راوړلو حق دار دی، ددی استفادی لپاره تر هر څه دمخه د داسی مفاهیمو فهم اړین او ضروري دی، او دی ته اړتیا لیدل کیږي چی ددی فکر مثبت اړخونه په مختلفو لارو په ټولنه کی مطرح او ترویج کړی شي.

په دی تصور کی ښنسټیزی خبری د استبداد راکمول، د انتخاب له لاری حکومتونه جوړول، د ټولنی ټول وګړي او په ځانګړی توګه کمزوی طبقه د خپل ژوند په اړه پریکړو او فیصلو کی شریکول، په عادلانه توګه د هیواد ټولو اتباعو ته د خپلو استعدادونو څخه د کار اخیستلو فرصتونه چمتو کول، ښه او مناسبه قانون سازي او د قانون بی پری پلی کول، د قانون پر وړاندی د ټولو خلکو برابري، ددی ترڅنګ د مالي، اداري، او سیاسي فساد پر ضد مبارزه کول دي، او دا چی اصلا د اقتصادي ودی او پرمختګ ښنسټیزه موخه بشري دوامدار پرمختګ لاس ته راوړل دي، همدا اصلي پرمختګ دی، که د انسان ژوند مثبت لور ته بدلون ونه مومي که یو هیواد هر څومره زیرمی او شتمنی ولري هغه په حقیقت کی پرمخ تللی نه دی، چی موږ ددی ډول هیوادونو ډیر بیلګی په اسلامي نړۍ کی وینو، دا هغه مبادئ دي چی اسلام یې تر هر چا دمخه مني او د همداسی یو حالت د رامنځ ته کولو لپاره کار د مسلمانانو مسؤولیت ګڼي، او په دی اړه بی شمیره نصوص په قران کریم او نبوي سنتو کی وجود لري، خو شاید د آزادۍ هغه تصور چی ددی تصور له لاری ورکړ شوی دی، او همدا راز د حقوقو هغه لامحدودیت چی د عام لیبرال یا ازاد پالی فکر ځانګړتیا ده هغه به د اسلامي فکر په چوکاټ کی تعدیل ته اړتیا ولري.

خو د ښه حکومت دارۍ د موخو د لاس ته راوړلو لپاره چی کوم میکانیزم وړاندی شوی دی چی باید د حکومتونو هغه تقلیدي او کلاسیک مسؤولیتونه را محدود کړی شي، ددی ترڅنګ په اوسنۍ دیموکراسۍ کی چی کوم نقائص او کمي موجودي دي د هغه د رفع کولو او د حکومت د شریک په حیث باید ددی اهدافو د لاس ته راوړلو لپاره خصوصي سکتور او مدني ټولنو ته داسی رول ورکړی شي چی هغه د ښه حکومت دارۍ په رامنځ ته کولو کی د حکومت د شریکانو په حیث کار وکړي، دا میکانیزم تر کومی کچی کار ورکولی شي، او تر کومه حده کامیاب دی؟ او آیا په وروسته پاتی یا مخ په پرمختګ هیوادونو کی چی د اسلامي نړۍ هیوادونه هم له همدی جملی څخه دي، دا میکانیزم کار ورکولی شي؟ دا هغه بحثونه دي چی باید ادامه ومومي، اسلامي نړۍ د خپلو ظروفو او حالاتو سره سم داسی میکانیزمونه را ایجاد کړي چی په درست ډول یی ټاکلو موخو ته ورسوی.

یوه بله خبره چی دلته یې اړینه بولم هغه دا ده چی په وروسته پاتی هیوادونو کی او په ځانګړی توګه زموږ په ګران هیواد کی د ښه حکومت دارۍ خبره په یو څو ظاهري او فرمایشي کارونو کی راخلاصه کیږي، او ددی د مثبت اړخونو د عملي کولو پر ځای (لکه د اداري، مالي او سیاسي فساد مخنیوی د محسوبیت ختمول او په عادلانه توګه د هیواد ټولو وګړو ته د پرمختګ زمینه برابرول) په دی نوم داسی کارونه سرته رسیږي چی یا خو اصلا د ملت د سالمو عنعناتو او عقائدو سره په ټکر کی وي او یا داسی بی محتوی کړنی وي چی هیڅ ډول عملي پایلی نه لری، او په دی توګه د ښه حکومت دارۍ مثبت اړخونه هم دداسی کړنو څخه اغیزمن کیږي، او ګټه یې چی بشري پرمختګ دي د هیواد اتباعو ته نه رسیږي.

یوه خبره چی باید ورته پاملرنه وکړو هغه دا ده چی ښه حکومت داري یواځی دولتي اداری پوری اړه نه لري، بلکه ښه حکومت داري په مؤسساتو، شرکتونو، سیمئزو ادارو کی هم د پلی کیدو وړ ده، همدا راز په نړیوال نظام هم د تطبیق وړ ده، که د هیوادونو سره عادلانه د قانون سره سم، او د هغوی په ګډون تصمیمونه ونه نیول شي هماغه ستونزی چی د یو هیواد په دننه کی پیښیدلی شي عین مشکلات او ستونزی په نړیوال نظام کی هم رامنځ ته کیدلی شي، همدا راز که په مؤسساتو، شرکتونو او د مدني ټولنو په مؤسساتو کی ښه حکومت داري رعایت نه شي عین ستونزی چی په یو هیواد او نړیوال نظام کی رامنځ ته کیږي په دی مؤسساتو او ادارو کی هم رامنځ ته کیدلی شي.

په پیل کی ما غوښتل چی معاصر سیاسی فکر کی د ښه حکومت دارۍ تصور د هغه تصور سره پرتله کړم چی اسلام یې لري او د راشده خلافت د ځانګړتیاو په شکل کی د مسلمانو مفکرینو پری ډیر څه لیکلی دي، او هغه میکانیزم هم پرتله کړم چی په نیو لیبرالیزم یا ازاد پالی کی د ښه حکومت دارۍ د تطبیق لپاره وړاندی شوی او هغه چی اسلامي طرز حکومت یې وړاندی کوي[1]، خو کله چی بحث اوږد شو نو دا کار می یو بل فرصت ته پریښوده او یواځی په دی مو بسنه وکړه چی په اوسنی سیاسی فکر کی ښه حکومت داري معرفي کړو، الله تعالی دی موږ ته توفیق را په نصیب کړي چی د هر فکر د مثبتو اړخونو څخه استفاده وکړو او د نیوکی په نتیجه کی د هر فکر منفي اړخونه تثبیت او د هغوی څخه خپله ټولنه وساتلی شو.

لومړی: ښه حکومت داري، ارزښت او تاریخی شالید

ښه حکومت داري چی په انګلیسی کی ورته (Good Governance) ویل کیږي، دا په لویدیز کی په دی اوسني مفهوم کی د لومړي ځل لپاره د تیری میلادي پیړۍ په اتیایمه لسیزه کی مطرح شوه، د ښه حکومت دارۍ تصور د عامه اداری (حکومت) په اړه کومه نوی طریقه او کوم نوی فکر نه دی، بلکه دا د نوو واقعیتونو او هغه بدلونونو او تغییراتو انعکاس دی چی په اقتصادي، ټولنیز، سیاسي او فرهنګی ډګرنو کی ورسره نړۍ مخ شوه او په نتیجه کی یې د لیبرال دیموکراسۍ یو څه کمی یا نقائص را څرګند شول، ددی کمیو د رغونی لپاره د ښه حکومت دارۍ تصور رامنځ ته شو چی د پرمختللو او مخ په پرمختګ دواړه هیوادونو لپاره په جلا جلا توګه اهمیت لري.

د پرمخ تللو هیوادونو لپاره یې اهمیت

هغه نړیوال او سیمیز چلینجونه چی غربي ټولنه ورسره مخ شوه او په ځانګړی توګه کله چی د نړیوالتوب (Globalization) تصور په رامنځ ته کیدو سره دا لاندی حالات هم رامنځ ته شول:

- د بشر د حقوقو او دیموکراتیکو ارزښتونو نړیوالتوب.
- د اقتصاد بازار د افکارو او میکانیزمونو نړیوالتوب.

---

[1] - په ډیره خلاصه توګه ویلی شو چی د اهلیت پر بنسټ د کار اهلیت لرونکو او وړتیا لرونکو خلکو ته کار سپارل هغه بنسټیز اصل دی چی د ښه حکومت دارۍ لپاره پری اسلام تأکید کوي رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: (إذا وُسِّدَ الأمرُ إلى غير أهله فانتظر الساعة) کله چی نا اهله خلکو ته مسؤولیت وسپارل شي نو بیا د ګډوډۍ (یا د فساد د اخیري کچی د کوم حالت نه چی وروسته بیا د خیر توقع نشته او قیامت قائمیږي) انتظار وکړه.

- د تکنالوژۍ پرمختګ چې په نتیجه کې یې بازار نړیوال شو او معلوماتي انقلاب رامنځ ته شو چې د نړۍ په کچه ورته هر چا لاس رسی پیدا کړ.
- د ټولنو دې پراختیا د هیواد د اتباعو سره د حکومتونو فاصله زیاته کړه، حکومتونه په دې نه توانیدل چې د هر وګړي سره مخامخ تفاهم وکړي شي، د مصیري تصمیمونو په اړه د هغوي رأی واخیستلی شي، په مهمو قضایاو کې د هغوي ګډون یقیني کړی شي، نو دې ته اړتیا ولیدل شوه چې د نمایندګانو (Representatives) له لارې دا ستونزه حل کړي، نو دلته وه چې دا تصور رامنځ ته شو چې حکومت باید د افرادو پرځای د مدني ټولنو د لویو نماینده مؤسساتو سره تعامل وکړي، دلته وه چې د ښه حکومت دارۍ اهمیت اختیار کړ چې حکومت باید څرنګه د ټولنیزو مؤسساتو سره تعامل وکړي، او دا ټولنې پخپله باید د ټولنې د وګړو او د هیواد د اتباعو سره څرنګه تعامل ولري، او په داسې یوه نړۍ کې چې هلته ورځ په ورځ پیچیده ګیاني زیاتیږي څرنګه باید تصمیمونه ونیول شي او څرنګه فیصلې وشي.
- ددې ټولو سیاسي، اقتصادي، ټولنیزو او فرهنګي بدلونونو او تغییراتو په رامنځ ته کیدو د حکومت په رول کې هم بدلون رامنځ ته شو، ځکه په تقلیدي ټولنو کې حکومت د عامو سیاستونو او پالیسیو په طرح کولو او د هغوي په تطبیقولو کې یواځینی ځواک بلل کیده، چې دا کار په دې متغیرو حالاتو کې نور ممکن نه بریښیده، ځکه په دې توګه په هر څه کې د حکومت مداخله ورته د لیبرالیزم د بنسټیزو موخو سره په ټکر کې ښکاریده، له همدې امله په لویدیز کې ډیر مفکرین په دې نظر شول چې د نړیوالتوب په مرحله کې باید د حکومت رول بالکل له منځه ولاړ شي او یا ډیر راکم کړی شي، ځکه چې په ټولنه کې نور مؤثر قوتونه او جهتونه مطرح شول چې هغه کارونه سرته رسوي چې په تقلیدي طرز فکر کې حکومت سرته رسول، نو په طبیعي توګه ددې مؤسساتو د موجودیت په نتیجه کې د حکومت رول باید محدود شي، د اقوتونه او مؤسسات لکه رسنیز مؤسسات، مدني ټولنې، عسکري، تجارتي او دیني ټولنې، تجارتي شرکتونه، او نور لوی لوی مؤسسات چې د حکومت ترڅنګ عامه قضایا مطرح کوي او تربحث لاندې یې راوړي، او په ځانګړې توګه هغه وخت دې تفکر زور واخیست کله چې په غرب کې په اقتصادي پیښو کې د حکومت د مداخلې له امله لوی اقتصادي ستونزې رامنځ ته شوې.
- په همدې وخت کې له نوي سر نه د حکومت دندې وټاکل شوې، چې په نتیجه کې یې د حکومت رول او وظائف تر ډیرې کچې راکم کړی شول، او ډیر وظایف یې نور شریکانو لکه خصوصي سکتور او مدني ټولنې ته ورکړی شول، نوځکه ویلی شو چې د ښه حکومت دارۍ تصور د هغه رکود او هغه مشکلاتو څخه د حکومتونو او عامه اداری د ژغورلو په منظور رامنځ ته شوی چې د نوو نړیوالو ظروفو په نتیجه کې ورسره پرمخ تللي غربي نړۍ مخامخ وه، د حکومتونو د فعال ساتلو لپاره د هغه په وظایفو کې بدلون وراندیز شوی، او هغه تقلیدي وظایف چې مخکې د حکومت پر غاړه ؤ او اوس یې په سرته رسولو کې پاتې راغلل نو د هغو وظایفو په ښه توګه د اداء کولو لپاره ورته شریکان وټاکل شول چې هغه خصوصي سکتور او مدني ټولنې دي.

مخ پر وده هیوادونو لپاره یې ارزښت

که په غربي او پرمخ تللو هیوادونو کې ښه حکومت داري له دې امله رامنځ ته شوه چې حکومتونو په پرله پسې توګه په اقتصادي او ټولنیز نظام کې مداخله کوله تر څو دا مداخله کنترول کړي، ځکه دا په بنسټیز ډول د لیبرالیزم سره په ټکر کې وه، او د بشپړې ازادۍ کومې هیلې چې د دیموکراسۍ څخه یې درلودلې هغه ترلاسه نه شوې، خو مخ په پرمختګ او وروسته پاتې هیوادونو کې د ښه حکومت دارۍ د مطرح کیدو بنسټیز لامل ددې حکومتونو ناکامي، د خپلو هیوادوالو د ضرورتونو په پوره کولو کې پاتې راتلل او د خپلو وعدو په پوره کولو کې ناکامیدل دي، دا حکومتونه د امنیت د ټولنو په حفاظت، د خلکو د ممتلکاتو په ساتنه، او د عمومي نظام په حفاظت کې پاتې راغلي دي.

ددې ترڅنګ دا حکومتونه په استبداد، ظلم، سیاسي او اداري فساد کې ښکیل دي، سره له دې چې د پرمختګ په مخ کې شاید ډیر خنډونه وجود ولري خو شاید اداري او سیاسي فساد یې په سر کې واقع وي، له همدې امله ـ د ښه حکومت دارۍ د تصور د مطرح کونکو له نظره ـ تر هر څه زیات باید د همدې د له منځه وړلو لپاره کار وشي، د همدې اهمیت په درک کولو سره د ښه حکومت دارۍ تر عنوان لاندې په دې ورستیو لسیزو کې د فساد پروړاندې د مبارزې خبره ډیره بحث کیږي او د ملګرو ملتونو، نړیوال بانک، نړیوال وجهي صندوق او د پرمختګ نړیوالې اداری له لوري په پرله پسې توګه په هیوادونو کې د فساد د کچې په اړه راپورونه خپریږي او هیوادونه د فساد د کچې په معیار ارزول کیږي او تصنیفیږي.

ددې ستونزې د اوارې په خاطر د ښه حکومت دارۍ تصور مطرح شو، تر څو د مالي، اداري او سیاسي فساد د مشکل لپاره علاج وړاندې کړي، ځکه د ښه حکومت دارۍ تصور په څه داسې ارزښتونو مشتمل دی چې دا ستونزه اوارولی شي، د بیلګې په توګه د ټولنې هر وګړي ته د امنیت احساس ورکول، همکاري، باکفاءته او د فساد څخه پاک وګړی په دندو ګمارل، خصوصي سکتور او مدني ټولنې ته د تصمیمونو په نیولو، د پالیسیو په جوړولو او پلې کولو کې د ګډون مجال پرانستل، او په مؤسساتي ډول د بشري حقوقو ساتنه او داسې نور.

د نړیوال بانک د یوې څیړنې د پایلو سره سم په وروسته پاتې هیوادونو کې د وروسته پاتې کیدو لامل د فنډ کموالی نه دی، ځکه هغه څیړنې داسې هیوادونه سره پرتله کړي چې یو ډول پروژې یې په یو مقدار فنډ تطبیق کړي خو د دواړو په نتائجو کې ډیر زیات توپیر دی، څیړنه دې نتیجې ته رسیدلې چې د دواړو هیوادونو ترمنځ د مؤسساتو او پالیسیو تفاوت دی نه د فنډ او وسائلو[1].

د اداري، مالي او سیاسي فساد د مخنیوي لپاره د کلاسیک حکومت په توان باندې شک ظاهر کړی شو، چې د نوو نړیوالو حالاتو په نظر کې نیولو سره تقلیدي سیستمونه او حکومتي نظامونه دا مشکل نشي حل کولی بناء باید د ښه حکومت دارۍ کومه نمونه چې په غربي نړۍ کې ازمایل شوې ده هغه باید دلته هم وازمایل شي.خو نه پوهیږم چې دا نسخه په اسلامي نړۍ کې هم په هماغه کچه ګټوره تمامیدی شي او کنه؟ که چیرته داسې خلک چې ضمیر یې د فساد څخه مانع نه شي او قانون کمزوری وي یا د قانون تطبیق په سمه توګه سرته نه رسیږي، بلکه د قانون د تطبیق واک هم په فساد کې اخته د همدې ډلې په لاس کې وي څرنګه ممکن ده چې په داسې حالاتو کې د ښه حکومت دارۍ له لارې د فساد د له منځه تللو توقع ولرلی شو، له همدې امله د تیرې پیړۍ د اتیایمې لسیزې راهیسې د ښه حکومت

---

[1] - وګورئ: الحکم الراشد بین الفکر الغربي والاسلامي (دراسة مقارنة) ص ص ۲۴- ۲۵ د بن عبد العزیز خیرة د دکتوراه رساله، چې په ۲۰۱۴م کال کې مناقشه شوې، ده، په الجزائر کې د الحاج لخضر پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځی، چې په انترنت باندې په لاندې لینک نشر شوی ده ، دا د پي دي ایف په بڼه نشر شوې ده خو مشکل پکښې دا دی چې د صفحاتو شمیرې یې نه دي لګیدلي، دلته چې کومې شمیر ورکول کیږي دا هغه شمیرې دي چې په پي دي ایف کې په اتومات ډول ښکاره کیږي،
(http://theses.univ-batna.dz/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=4145&Itemid=4)

داری تجربې هم د اسلامي نړۍ په بیلا بیلو هیوادونو کې ګورو او هم د دریمې نړۍ په نورو هیوادونو کې مګر هغه پایلې چې تمه یې کیدله لاس ته نه دي ورغلې ، بلکه فساد او وروسته پاتي والی د تیر په څیر دوام لري.

دویم: د ښه حکومت داری تعریف:

د ښه حکومت داری اصطلاح چونکه د بیلا بیلو مؤسساتو او شخصیاتو له لورې استعمال شوې، او دا مؤسسات او شخصیتونه د اهتمام په لحاظ متفاوت دي، څوک د سیاسی اړخ څخه دی ته ګوري او څوک د اقتصادي اړخ څخه، نو له دې امله ددې اصطلاح تعریفونه یو له بل سره توپیر لري، له دی امله به دلته ددی بیلا بیلو اتجاهاتو په رڼا کې ددی اصطلاح تعریف د لوستونکو مخ ته کیږدو:

- **د سیاسی نقطه نظر څخه د ښه حکومت داری تعریف**

د سیاسي نقطه نظر نه د ښه حکومت داری په مفهوم کې د اصلاح او اداري اهلیت تر څنګ په دیموکراتیکو ارزښتونو تاکید شوی دی، چې په هغه کې د دیموکراسی د منل شو اصولو لکه د قانون واکمنی، سیاسی او ټولنیز تنوع او تعدد، یو بل زغمل او منل، عمومي ازادي، د بیان ازادي، او د تابعیت حقوق، او داسی نور ارزښتونه شامل دي، دا په حقیقت کې د دیموکراسی د پخوانیو ثابتو اصولو نوی تعبیر او جوړښت دی، په دی معنی چې د دوي له نظره د ښه حکومت داری او دیموکراسی ترمنځ هیڅ تفاوت نشته.

ملګري ملتونه ښه حکومت داري داسی تعریفوي: ښه حکومت داری په ټولو کچو د یو هیواد د چارو د اداره کولو او چلولو لپاره په سالمه توګه د اداري، سیاسي او اقتصادي واک استعمالولو ته ویل کیږي، چې دا کار د هغه وسائلو، عملیاتو او ادارو[1] له لاری سرته رسیږي چې د هغوي له لاری وګړي د خپلو ګټو ساتنه کوي، د هغه لپاره اواز پورته کوي، د خپلو قانوني حقوقو ممارست کوي، خپل مسؤولیتونه او واجبات سرته رسوی او د خپلو اختلافاتو په اړه توافق ته رسیږي، بناء ویلی شو چې د ښه حکومت داري مفهوم د یو شمیر هغه اسبابو او وسائلو د تفاعل تر شا او خوا را څرخیږي چې په پای کې یې د هیواد د اداري تر ټولو غوره طریقه او کړنلاره منځ ته راځي[2].

د ښه حکومت داری هغه تعریف او مفهوم چې د ملګرو ملتونو د وثیقې څخه مو نقل کړ په حقیقت کې په لاندی ټکو مشتمل دی چې دا پخپله د دی څرګندونه کوي چې د ښه حکومت داری څخه ددې اداري بنسټیزه موخه سیاسی ده، په دې تعریف کې بنسټیز ټکي په لاندی ډول دي:

- د بشري او مالی سرچینو سالمه او فعاله اداره.
- د خدماتو په وړاندی کولو کی عدالت او انصاف
- د پوښتنې او محاسبې قابلیت درلودل.
- د اختلافاتو او جنجالونو د اواری او معالجی لپاره د قانونی او سالمو دوائرو موجودیت.
- عادل، ګټور او سالم قضایی سیستم درلودل.
- داسی شفاف او د ټولو پرمخ پرانیستي مؤسسات درلودل چې د ټولنی وګړو ته د مشارکت، اعتراض، محاسبې او رأی ورکولو حق ورکوي.

د سیاسی نقطه نظر نه د ښه حکومت داری د تعریف په سیاق کی د امریکا پرمختیایی اداره (USAID) وایي: د ښه حکومت داری څخه مراد دا دی چې حکومت د اهلیت، مؤثریت، مسؤولیت او وګړو ته د ګډون او مشارکت ورکولو له لاری د عامه اداری[3] د پیاوړتیا او پرمختګ توانایی ولري، او ددی لپاره ددیموکراسی نظام ددی پرځای چې کمزوری یې کړي باید پیاوړی یې کړي، هغه نظام چې په شفافیت، تنوع او تعدد د هیواد د وګړو په فیصلو کی په ګډون، د خلکو په نمایندګی او محاسبه کولو ولاړ وي، په دی لړ کې باید په لاندې پنځو برخو ته ځانګړې پاملرنه وشي:

1. د قانون ګذاری د مؤسساتو تقویت او د مرکزیت راکمول او د لامرکزیت تقویه کول[4].
2. محلی دیموکراتیکه حکومت داری (دښاروالیو، ولسوالیو او کلیو په کچه دیموکراتیکه حکومتداری)
3. د فساد پر ضد مبارزه.
4. د اردو او ملکي/سیاسي حکومت او ادارو ترمنځ اړیکې[5].
5. د سیاستونو او پالیسیو په تطبیق کی ښه والی راوستل.[6]

---

[1] - له دی څخه یې هدف د خصوصي سکتور اداری او د مدني ټولنی مؤسسات دي.

[2] - مبادئ الحوکمة الرشيدة فى اتفاقية الامم المتحدة لمكافحة الفساد، د حسين اسامة ليكنه، ۲۰۱۴م کال، د مصر د مركز العقد الاجتماعى له خپرونه څخه چې په لاندی ادرس په انترنت خپره شوی ده: (http://www.socialcontract.gov.eg/media/MediaCenter/2d63d093-8b07-47b4-90d9-38f151aa36f7.pdf)

[3] - د عامه اداری څخه حکومتي اداره مراد ده.

[4] - هر څومره چې نظام مرکزي وي آزادی محدودیږي، او څومره چې لامرکزیت تقویه کیږي خلک د آزادیو احساس کوي، له همدی امله دا لیبرل طرز فکر سره ډیر اړخ لګوي.

[5] - دا دی امریکایي مؤسسی له لوری د دریمی نړۍ د هیوادونو لپاره د ښه حکومت داری په معیارونو کی شامل دی، ځکه چې دا هیوادونه همیشه د عسکري کودتا ګانو شاهد وي، خو دا یواځې د خولی خبری دي، دوي په عمل کی همیشه عسکري کودتا ګانی تأیید کړي دي او د هغوي تر شا دریدلي دي چې د مثالونو ذکر کول د وخت ضیاع ده ځکه قضیه په یو مثال دوه کی نه را خلاصه کیږي.

[6] - ددی تعریفاتو لپاره وګوری: الحكم الراشد بين الفكر الغربى والاسلامى (دراسة مقارنة) ص ۲۱ د بن عبد العزيز خيرة د دکتوراه رساله، چې په ۲۰۱۴م کال کی مناقشه شوی، ده، په الجزائر کی د الحاج لخضر پوهنتون د حقوقو او سیاسی علومو پوهځی، چې په انترنت باندی په لاندی لینک نشر شوی ده ، دا د پی دی ایف په بڼه نشر شوی ده خو مشکل پکښې دا دی چې د صفحاتو شمیری یې نه دي لګیدلي، دلته چې کومې شمیر ورکول کیږي دا هغه شمیری دي چې په پی دی ایف کی په اتومات ډول ښکاره کیږي، (http://theses.univ-batna.dz/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=4145&Itemid=4)

ددي تر څنګ چې د سیاسی نقطه نظر څخه د ښه حکومت داری ځومره تعریفونه شوي دي په هغوي کی عموما د دیموکراسی په اصولو او مسلماتو باندی ټینګار شوی دی، ددی اصولو ترڅنګ یو لړ نور قضایا هم په نظر کی نیول شوي دي، بناء د سیاسی نقطه نظر له مخی ښه حکومت داري د دیموکراتیکو اصولو لـه لاری فعاله، قانونمنده، شفافه، د خلکو په مشارکت ولاړه او خلکو ته جواب ده اداره رامنځ ته کول دي.

د اقتصادی نقطه نظر نه د ښه حکومت داری مفهوم

څه اداری او اشخاص (ښه حکومت داری) ته د اقتصادي او مالیاتی نظره کتنه کوي، دوي بیا د ښه حکومت داری په تعریف کی همدی قضایاو ته زیاته پاملرنه کوي، ددی ادارو له نظره د ښه حکومت داری د متعددو تعریفونو څخه یو څو تعریفونه په لاندی ډول دي:

لومړی د نړیوال بانک تعریف: ښه حکومت داري هغه کړنلاری ته ویل کیږي چی د پرمختګ د رامنځ ته کولو په منظور د دولت د اقتصادي او ټولنیزو سرچینو په غوره توګه د اداره کولو او په کار اچولو لپاره د حکومت له لوری غوره کیږي، همدا راز په یو بل تعبیر ښه حکومت داري هغه طریقو، مؤسساتو او ادرو ته ویل کیږي چی د هغه سره سم د عامه ګټو د ساتلو په موخه حکومت کیږي چی لاندی اړخونو ته شامل دي:

- ◆ د حکومت او حکومتي مسؤولینو د ټاکلو او بدلولو پروسه (دا یي سیاسی اړخ دی)
- ◆ په حکومت کی د سالمو او درستو پالیسیو په اغیزمنه توګه د عملي کولو او د هیواد د مواردو او منابعو د درستی اداری توانایی وجود ولري (اقتصادي اړخ)
- ◆ د هیواد د ټولو وګړو او پخپله د دولت له خوا هغه مؤسساتو[1] ته احترام درلودل چی پخپلو منځونو کی اقتصادي او ټولنیز تفاعلات کنترولوي (دا یې مؤسساتي اړخ دی)[2].

د همکاری او اقتصادي پرمختګ اداری (OCDE) ښه حکومت داري داسی تعریفوي: (ښه حکومت داري د ټولنیز انکشاف او اقتصادي پرمختګ د لاس ته راوړلو په منظور د پرمختګ لپاره د اړتیا وړو منابعو د برابرولو لپاره د سیاسی واک د درست استعمال او په ټولنه کی د څارنی د دقیق سیستم د اجراء نوم دی)

همدا راز یو شمیر پوهان وایي چی د ښه حکومت داری تعریف باید په لاندی عناصرو مشتمل وي:

1. د دولتي ادارو، خصوصي سکتور د مؤسساتو او غیر حکومتی ادارو او مؤسسات(NGOs) ترمنځ همغګی او اړیکی درلودل.
2. د بیلا بیلو مؤسساتو او تنظیمی جوړښتونو ترمنځ د حدودو عدم ثبات او رونړتیا نه درلودل[3].
3. د بیلا بیلو تنظیماتو او ادارو ترمنځ د تعامل قواعد باید په ګفتګو او خبرو اترو ولاړ وي (یعنی کوم ثابت او مشخص قوانین ونه لري چی ازادي یې محدوده کړي).
4. د بیلا بیلو شبکو او مدني ټولنو غړي باید په پراخه کچه د استقلالیت څخه برخمن وي.
5. دولت باید د خپلو منابعو په مټو د شبکی نور غړي (د خصوصي سکتور مؤسسات او د مدني ټولنی مؤسسات) توجیه کړی شي.
6. عمومي پالیسی او سیاستونه د رسمي او غیر رسمي مؤثرو جوړښتونو او ادارو د خپل منځی تفاعل نتیجه وي(په دی معنی چی پالیسی یوازی د حکومت له لوری جوړی نه شي بلکه ددی په ټاکلو کی اړونده جهتونه لکه د خصوصي سکتور مؤسسات او مدني ټولنی فعال او مؤثر رول ولري)، چی محورونه یې باید لاندی شپږ محوره وي:

➢ لومړی محور: د بازار او په هغه کی د حکومت د لاس وهنی او دخالت محور او موضوع ده، چی حکومت باید عام خدمات وړاندی کړي، خو خپل مداخلت او لاس وهنه تر اخیری حد پوری راکمه کړي، او ددی لپاره شاخص دا دی چی حکومت باید د خصوصي سازی (Privatization) لور ته ولاړ شي، څکه خصوصي سازي دا په ګوته کوي چی دولت او حکومت یوازی د اړتیا په صورت کی لاس وهنه کوي.

➢ دویم محور: د ښه حکومت داري درلودنکی حکومت او اداره د خصوصي سکتور په ادارو باندی د اهتمام له لاری په دی ادارو او مؤسساتو کی سهم لرونکو او ددی سره اړونده کسانو (Stake Holders) غوښتنو ته غوږ نیسی، ددوي غوښتنی سرته رسوي او ددی مؤسساتو څخه مستفیدو اشخاصو او جهتونو خوښي د داسی حکومت او اداری د اهتمام محور وي.

➢ دریم محور: د ښه حکومت داری درلودنکی اداره د عمومي اداری نوي اسالیب (New Public Management)خپلوي، چی دا په نوو طریقو او ارزښتونو لکه سالم رقابت، د اهدافو د لاس ته راوړلو لپاره شاخصونه ټاکل او بیا په اخر کی د هغه پیمایش، د اداری صلاحیتونه او د اهدافو د لاس ته راوړلو امکانات په نظر کی نیول او داسی نورو ارزښتونو باندی ولاړه اداره ده.

➢ څلورم محور: سیاسی او اداري اړخونه یو د بل سره تړل، چی دا دواړه باید یو د بل تکمیل کونکي وي، او داسی نه چی سیاسي اداره یو لور ته روانه وي او بیروکراسي بل لور ته.

➢ پنځم محور: عمومي پالیسی او سیاستونه باید د (حکومت، خصوصي سکتور او مدني ټولنو) تر منځ د تفاعل په نتیجه کی رامنځ ته شي، دا که محلي سیاستونه وي او که مرکزي سیاستونه او پالیسی وي، او ددی سیاستونو په ټاکلو کی ددی مؤثرو اطرافو رول باید مساوي وي، دولت باید د ځان لپاره د زمري د برخی غوښتونکی نه وي.

➢ شپږم محور: د ښه حکومت داری معنی دا ده چی په دولتي او حکومتي سیستم کی موجودی منظمی شبکی په درسته او منظمه توګه اداره کړی شي چی هماغه اهداف تری ترلاسه شي چی د کومو اهدافو لپاره رامنځ ته شوي دي[1].

---

[1] - د خصوصي سکتور او د مدني ټولنی مؤسسات.

[2] - مقاله الحكم الرشيد من المنظور الإسلامي قراءة تحليلية لتجارب الماضي و رؤية المستقبل خالد صلاح حنفي محمود، مجله افاق فكرية، ص ٨ جامعة الاسكندرية، مصر، المجلد الرابع العدد الثامن مارس عام 2018م.

[3] - څکه د دوي له نظره کله چی ټول حدود او ثغور مشخص شي هلته بیا استبداد رامنځ ته کیږي او ابتکار له منځه ځی او آزادي سلبیږي.

نو د اقتصادي نقطه نظر له مخی ښه حکومت داري د اقتصادي او ټولنيزو پرمختيايي پروژو او پروګرامونو د نهائي موخو او اهدافو د لاس ته راوړلو په منظور د بيلا بيلو اجراأتو د سرته رسولو او د بيلا بيلو وسائلو په لاره اچولو نوم دي، په دی کی اصل هدف او محور همدا اقتصادي پروژی او ټولنيز پرمختيايي پروګرامونه دي، که په دی لړ کی سياسی قضايا هم تر بحث لاندی راځي هغه هم په همدی محور راڅرخيږي، او اصلي موخه يې همدا دی.

دويمه قضيه چې دلته ورته اشاره کول غواړم هغه دا ده چې ښه حکومت داري د حکومتي اداری پوری ځانګړې نه ده او نه په هغه کی منحصره ده، هره مؤسسه او هره اداره که وړه وي او که لويه، دولتي وي او که د خصوصي سکتوره اداره په ټولو کی ښه حکومت داري مطلوبه ده، همدا راز په نړيواله کچه هم ښه حکومت داري اړينه او ضروري ده.

ددی تعريفونه څخه دا څرګنديږي چې هری اداری او هر شخص د خپل تخصص په رڼا کی د ښه حکومت داری تعريف کړی دی، خو ددی ټولو څخه دا په ډاګه ده چې د ښه حکومت داری او د دوامدار بشري پرمختګ ترمنځ دقيقه رابطه وجود لري.

دريم: د ښه حکومت داري او ديموکراسی ترمنځ اړيکه

کله چې د ښه حکومت داری خبره مطرح کيږي د يو شمير خلکو سره دا سوال مطرح کيږي چې دا ډول حکومت د ديموکراسی سره څه توپير لري، او ولی دی ته اړتيا پيدا شوه چې د ديموکراسی په موجوديت کی يو نوی تصور او يو نوی طرز حکومت مطرح کړی شي؟ خو حقيقت دا دی چې دا د ديموکراسی بديل نظام حکومت نه دی، بلکه دا د ديموکراسی يو تکميلونيک سيستم او ميکانيزم دي، او دا ځکه چې د ښه حکومت داری تصور هغه وخت مطرح شو چې کله د ديموکراسی په اړه سوالونه راپورته شول، او کله چې وليدل شول چې ديموکراسي هغه نتائج چې خلکو تری توقع درلوده نه ترلاسه کيږي، د بيلګی په توګه په ديموکراسی کی ډيره کمه فيصدي خلک ټولی اړينی فيصلی سرته رسوي، د خلکو په اراو باندی د اغيز پريښودلو دومره پيچيده لاری چاری وجود لري چې ملتونه نادرستو فيصلو ته چمتو کيږي، مال دولت، اقتدار، رسنی هغه څه کولی شي چې ډير خلک يې تصور هم نشي کولی، په دريمه نړۍ کی خو ديموکراسي د همدی مثلث په قبضه کی ده خو په غربي نړۍ کی هم هغه څه سرته رسولی شي چې موږ د امريکا په تيرو ولسمشريزو ټاکنو کی وليدل، د دونالد ترامپ له لوری د يو څو ګمراه کونکو او غولونکو شعارونو په مطرح کولو داسی څوک د امريکا ولسمشر شو چې د امريکا سنجيده او بادرکه خلک يې قطعا ددی کار لپاره وړ نه بولي، له همدی امله ښه حکومت داري د ديموکراسی سربيره يو لړ نور ګامونه دي چې بايد پورته کړی شي چې د ديموکراسی نقائص پری معالجه شي، له همدی امله د ملګرو ملتونو پرمختيايي پروګرام (UNDP) وايي چې د ښه حکومت داری يو شاخص (ديموکراسي) ده، په دی معنی چې د ديموکراسی سربيره څه ګامونه بايد يو نظام او حکومت پورته کړي تر څو ښه وبلل شي، د ملګرو ملتونو پرمختيايي پروګرام چې د ديموکراسی ترڅنګه د ښه حکومت داری لپاره کوم مواصفات اړين بللي دي هغه په لاندی ډول دي:

- بايد انساني حقوق او بنسټيزی آزادی په داسی توګه محفوظی وي چې په نتيجه کی يې د هر وګړي انساني کرامت خوندي وي، او د عزت او احترام ژوند ولري.
- د هيواد د اوسيدونکو نظريات بايد د هغه فيصلو او قوانينو په اړه واوريدل شي چې د هغوي په ژوند اغيز ولري.
- د هيواد اوسيدونکی د واکمنو څخه ددی غوښتنه وکړي شي چې د خپلو کړو او وړو او فيصلو او اقداماتو په اړه بشپړ حساب ملت ته ورکړي، يعنی ملت د واکدارانو د محاسبی حق ولري.
- ټولنه بايد د داسی عادلانه قوانينو، مؤسساتو او اقداماتو له لاری اداره شي چې د ټولنی په ټولو وګړو په عادلانه توګه د تطبيق وړ وي.
- په ټولنه کی د عمومي انساني حقوقو او عمومي انساني ژوند پوری اړونده مجالاتو کی د سړو او ښځو د تساوي او يوشانته والي حق بايد تضمين او مکفول وي.
- فيصلی داسی وشي چې د راتلونکو نسلونو د اړتياو او ضرورتونو رعايت هم په کښی شوی وي.
- اجتماعي او اقتصادي فيصلی بايد د فقر د له منځه وړلو او د ټولو لپاره د خپلی خوښی د ميدان د ټاکنی د پراختيا لپاره وکارول شي، تر څو په اقتصادي لحاظ هر څوک هغه مجال د ځان لپاره وټاکلی شي چې د ځان لپاره يې مناسب ګڼي[2].

ددی معنی دا شوه چې ښه حکومت داري د يو ځانګړي نظام حکومت يعنی ديموکراسی يا کوم بل سياسی نظام نوم نه دی، بلکه د ديموکراسی ترڅنګ يو څه نورو عناصرو باندی هم مشتمل دی تر څو هغه ستونزی حل کړي چې ټولنه ورسره لاس او ګريوان ده، هغه عناصر چې د ديموکراسی تر څنګ بايد د ښه حکومت داری سيستم پر مشتمل وي د لاندی عناصرو څخه عبارت دي: د قانون حاکميت، محاسبه، څارنه، لامرکزيت، د فساد پر ضد مبارزه او د ټولنيزو خدمتونو د سيستم اصلاح، معلوماتو ته د واکمنو او عامو خلکو د لاس رسي د سيستم د سمولو له لاری شفافيت رامنځ ته کول، د سياسی محاسبی د تقويت په خاطر د مدني ټولنی تقويه کول او هغه ته اهميت ورکول، د حکومت مشروعيت او د خلکو ګډون، همدا راز په ملت کی د ديموکراتيک سياست د ثقافت شتون، د باکفايته اداري سيستم موجوديت، همدا راز په اقتصادي ميدان کی د سالمو پاليسيو او سياستونو موجوديت لکه د تجارت ازادول يعنی د اقتصادي فعاليتونو په توجيه او هغوي ته په سمت ورکولو کی د دولت صلاحيتونه راکمول او محدودول، د اقتصاد خصوصی سازی، د فقيری طبقی سره د مرستی لپاره پاليسی جوړول، د عسکري مصارفو راکمول، او د عمومی بودجی زياته برخه په تعليم او صحت باندی مصرفول، هغه عناصر دي چې د بين المللی ادارو له لوری د ښه حکومت داری برخه بلل کيږي، دی عناصرو ته په کتلو دا په ډاګه کيږي

---

[1] - ددی لپاره وګوری: ادارة شؤون الدولة والمجتمع، سلوی شعراوي او ملګري، ص ۱۰، د مرکز دراسات واستشارة الادارة العامة له مطبوعاتو څخه، قاهره، مصر، کال ۲۰۰۱م، همدا راز وګوری: الحکم الراشد بين الفکر الغربی والاسلامی (دراسة مقارنة) ص ۲۲- ۲۳ د بن عبد العزيز خيرة د دکتوراه رساله، مخکی ذکر شوی مرجع.

[2] - د دی لپاره وګوری: د ملګرو ملتونو د پرمختيايي پروګرام (UNDP) له خوا نشر شوی وثيقه چې عربی ته په (ادارة الحکم لخدمة التنمية المستدامة) تر عنوان لاندی په جنوري ۱۹۹۷م کی په لاندی لينک نشر شوی ده، (http://www.abhatoo.net.ma/الصفحة-الرئيسية/معلمة-نصية/التنمية-الإقتصادية-والإجتماعية/التنمية-الإجتماعية/معالم-التنمية-الاجتماعية/التنمية-البشرية/إدارة-الحكم-لخدمة-التنمية-البشرية-المستدامة) د مراجعی نيټه ۲۰۱۹/۲/۱م. همدا راز وګوری: الحکم الرشيد من المنظور الاسلامی قراءة تحليلية لتجارب الماضی ورؤية المستقبل، د خالد صلاح حنفی محمود ليکنه ص ۱۳، مخکينی مصدر.

چې هر هغه نظام چې په دیموکراسۍ ولاړ وي ضرور نه دی چې هغه دی د ښه حکومت دارۍ درلودونکی هم وي، ځکه دیموکراتیک نظام ډیر ځله هغه اصول تر پښو لاندې کوي چې د ښه حکومت دارۍ بنسټیز عناصر بلل کیږي خو د ښه حکومت دارۍ لپاره په دیموکراسۍ ولاړ نظام د غربي مفکرینو له نظره ضروري او اړین دی.

څلورم: د ښې حکومت دارۍ بنسټیز عناصر

د ښه حکومت دارۍ بنسټیز عناصر هغه وخت پیژندلی شو چې بده او ناوړه حکومت داري وپیژنو او د هغه د صفاتو او ځانګړتیاو سره آشنا شو، ځکه چې هر شی د خپل متضاد شي سره د تقابل او مقایسې په نتیجه کې ډیر ښه واضح کیږي، فاسده او خراب حکومت داري هغه ادارې ته ویل کیږي چیرته چې د کارونو د سرته رسولو لپاره هیڅ ډول قانون او ضابطه وجود ونه لري، او که موجود وي نو اصلا نه پلې کیږي، او که پلې هم شي نو په عادلانه توګه نه پلې کیږي بلکه په بدیله او انتقائي توګه پلې کیږي، همدا راز هغه حکومت داري فاسده حکومت داري ده چیرته چې روڼتیا او شفافیت نه وي، او روڼتیا هغه وخت له منځه ځي کله چې معلوماتو ته درست لاسرسي وجود ونه لري، همدا راز هغه حکومت فاسد حکومت دی کوم چې د عمومي ګټو او شخصي ګټو ترمنځ په توپیر کولو کې پاتې راځي، همدا راز د ملت د مال او شخصي مال فرق له منځه ولاړ شي، یعنې کله چې د ملت مال د شخصي ګټو لپاره استعمالیږي او ملي ګټې د شخصي- ګټو څخه قربانیږي، همدا راز هغه حکمراني فاسده حکمراني ده چیرته چې په قوانینو باندې د ملت اعتماد له منځه تللی وي، او یا ډیر ضعیف وي، او هغه حکومت فاسد حکومت دی چې د هغه اولویتونه او ترجیحات د هیواد د پرمختګ سره په ټکر کې وي، او د هیواد مالي او بشري منابعو څخه ناوړه استفاده کوي، ددې ځانګړتیاو درلودونکی حکومت فاسد او ناوړه حکومت بلل کیږي، نو ددې په مقابل کې هغه حکومت چې ددې متقابلې ځانګړتیاوې ولري هغه ښه او وړ حکومت بلل کیږي، دا ځانګړتیاوې د یوې ادارې څخه تر بلې ادارې او یو لیکوال له نظره د بل لیکوال تر نظره پورې تفاوت لري، ځکه دا په حقیقت کې هغه معیارونه دي چې ددې پر بنسټ یو نظام یو حکومت ارزول کیدلی شي چې واقعاً د ښه حکومت دارۍ سیستم لري او که نه؟ دلته موږ ددې ځانګړتیاو څخه یو څو مهمې ځانګړتیاوې چې بیلا بیلو ادارو ذکر کړي دي پرته له دې یادونه کوو چې دا کومې اداري ټاکلي دي، په دې ادارو کې مهمې ادارې د ملګرو ملتونو پرمختیایي پروګرام (UNDP) او نړیوال بانک (World Bank) د یادولو وړ دي:

لومړی ځانګړتیا: د قانون حکمراني (Rule of Law): د قانونیت او قانون د حکمرانۍ څخه هدف دا دی چې باید هیواد او اداره عادلانه او پاک قانوني جوړښتونه ولري، د هغه د تطبیق لپاره فعالې، د فساد څخه پاکې، قوي، خواکمنې او مستقلې اداری وجود ولري، چې قوانین په بې طرفه ډول په ټولو خلکو په عادلانه توګه تطبیق کړي، دې قانوني مراجعو ته ټول خلک په یو شکل لاس رسی ولري، دا اداری د محاسبې څخه پورته نه وي، د قانونیت معنی دا دهم ده چې د انساني او بشري حقوقو په بشپړ ډول ساتنه وشي، او دا قانوني جوړښتونه د خلکو ترمنځ د نزاعاتو او اختلافاتو د حل او د عدالت د پلی کولو توان او قابلیت ولري. په حقیقت کې قانونیت او د قانون حکمراني د ښه حکومت دارۍ د موجودیت ضمانت ورکوي له همدې امله دا د ښه حکومت دارۍ یوه بنسټیزه ځانګړتیا بلل کیږي.

دویمه ځانګړتیا شفافیت (Transparency): د شفافیت مفهوم دا دی چې د هرې اداري قوانین، لوائح، طرز العملونه او فیصلې، او د ادارو پورې اړونده نورو ټولو معلوماتو ته د خلکو لاس رسی ممکن وي، او د حکومت او دولتي او غیر دولتي ادارو، او مدني ټولنو په اړه هر څه شفاف، واضح، څرګند او په ډاګه وي، هیڅ ځوک هیڅ شی پټ نه کړي، دا حق ټولو خلکو او په ځانګړې توګه د هرې اداری سره اړوند خلکو ته د قانون په زور تر لاسه وي، او دا قانون په عملي توګه پلی هم وي، معلوماتو ته د لاس رسي، او د هر څه په شفاف ډول د خلکو سره شریکول څو فائدې لري، لومړی دا چې ددې په نتیجه کې د فساد کچه راکمیږي، که څوک فساد وکړي د هغه محاسبه ممکنه ګرځي، نورې اداری چې دې معلوماتو ته د خپلو راتلونکو پلانونو په تیارولو کې اړتیا لري هغه اداری تری استفاده کولی شي، په ادارو باندې د وګړو د اعتماد کچه پورته ځي، او په پای کې شنونکې د همدې معلوماتو په مټ د هرې اداری د راتلونکې په اړه تخمین او اټکل (Predictability) کولی شي چې دا ټول په خپل وار خلکو لپاره په فیصله کولو کې اسانتیاوې برابروي.

دریمه ځانګړتیا محاسبه (Accountability): محاسبه د ښه حکومت دارۍ یو بل بنسټیز اصل دی، د محاسبې لپاره دا ضروري او اړین دي چې د هر مسؤول او هرې اداری د کار لپاره شاخصونه او معیارونه وټاکل شي، او بیا ددې لپاره میکانیزمونه تشخیص شي چې ددې ارزونه وکړي چې ایا د دې معیارونو سره سم کارونه سرته رسیدلي دي؟ ددې کارونو مؤثریت هم باید و ارزول شي، یواځې د کارونو سرته رسول او د هغې ارزول کفایت نه کوي، همدې میکانیزمونو، شاخصونو او معیارونو له لارې باید د عمومي ادارو، د مالي او اقتصادي مؤسساتو فعالیتونه و ارزول شي او محاسبه یې وشي، همدا راز د پالیسیو د جوړولو او ددې پالیسیو مؤثریت، او ددې پالیسیو او سیاستونو د تنفیذ څارنه او محاسبه باید سرته ورسیږي، ددې ترڅنګ د منابعو او موارد په کفاءت سره استعمال، د مصارفو کنټرول، او داخلي او خارجي حساباتو ارزونه او محاسبه اړینه او ضروري ده، د ملګرو ملتونو پرمختیایي پروګرام محاسبه داسې تعریف کوي: (د محاسبې لپاره واضح او مؤثر خطوط (چې هغه قانوني، سیاسي، مالي او اداري برخو ته شامل وي) وضع کول په داسې توګه چې د بیلا بیلو اړخونو لکه حکومتي او دولتي اداری، د خصوصي سکټور اداری او غیر دولتي مؤسساتو د مالي، قانوني، اداري او سیاسي محاسبه یقیني کړي شي.

په هره اداره کې چې محاسبه وجود ونه لري د هغه اداری فعالیت ضعیفه کیږي، او په کوم دولت کې چې د محاسبې اصل عملي نه شي د هغه دولت په فیصلو او کارونو د ملت اعتماد له منځه ځي، همدا راز بهرنیان او په ځانګړې توګه د پانګوالو اعتماد ته زیان رسیږي، له دې امله په دولتي او خصوصي سکټور کې د پانګونې د زیاتوالي، په نظام باندې د وګړو د اعتماد د زیاتوالي، او دسیاسي خطراتو د کمولو لپاره محاسبه یو اړین او ضروري اصل دی، او له همدې امله د ښه حکومت دارۍ یو بنسټیز عنصر شمیرل کیږي.

څلورمه ځانګړتیا ګډون او مشارکت (Participation): د ملګرو ملتونو د پرمختیایي پروګرام د وثیقې له مخې ددې معنی دا ده چې ټول مؤثر او فعال افراد او جهتونه د ضرورتونو او اړتیاو په ټاکنه، د پلانونو او پروګرامونو په جوړولو، د بودجو په ټاکنو ، د ورځنیو کارونو په اړه فیصلو کولو، مالي امورو او د پلانونو په تطبیق کې ګډون او مشارکت ولري.

د ټولنې د وګړو او مدني ټولنې او غیر دولتي مؤسساتو او مؤثرو جهتونو ګډون د ټولنې د پرمختګ لپاره یو بنسټیز عنصر- بلل کیږي، ځکه د همدې ګډون او مشارکت په نتیجه کې په ټولنه کې سیاسي نظام مستحکم کیږي، د دولت او ټولنې ترمنځ تعامل رامنځ ته کیږي، چې د دې په نتیجه کې د دولت په فیصلو د خلکو اعتماد لاس ته راځي.

پنځمه ځانګړتیا د فساد پر ضد مبارزه (Combating of Corruption): فساد دی ته ویل کیږي چې عمومي واک (هغه که دولتي واک وي او که په کومه خصوصي اداره کې واک وي) د شخصي ګټو لپاره استعمال کړي، فساد ډیر شکلونه او صورتونه لري لکه رشوت، د چا د اړتیا څخه ناوړه استفاده، خپلو او خپلو دوستانو ته په نورو ترجیح ورکول، د خپل اثر او رسوخ څخه ناوړه استفاده او داسې نور، د ملګرو ملتونو د پرمختیایي پروګرام د فساد پر ضد د مبارزې وثیقه دا ښایي چې د فساد او دیموکراسۍ ترمنځ عکسي رابطه وجود لري، نو د فساد د کمولو او له منځه وړلو لپاره داسې محیط ته اړتیا ده چې په قانوني، سیاسي او اداري لحاظ د فساد سره د مقابلې وړتیا ولري، او ددې ترڅنګ دا کار هغه شونې دی چې د فساد په کمولو او له منځه وړلو کې د رسنیو او مدني ټولنو د مؤسساتو رول تقویه شي.

شپږمه ځانګړتیا استجابت (Responsiveness): ددې معنی دا ده چې حکومت، مدني ټولنه، د خصوصي سکتور مؤسسات او بله هره اداره باید د خپلو مراجعینو او مستفیدینو ضرورتونو او رغبتونو ته مثبت ځواب ووایي، همداراز په حکومت او مؤسساتو کې اړین سیاسي، اقتصادي او اداري بدلونونه راوستل له پامه ونه غورځول شي، او مثبت ځواب ورته وویل شي، دا کار ځکه اړین دی چې که د خلکو رغبتونه په پام کې ونه نیول شي نو مؤسسات، اداری او دولتونه خپل اعتماد له لاسه ورکوي، او که اړین بدلونونه را نه وړل شي ادارات، مؤسسات او دولتونه خپل مسؤولیتونه نشی ادا کولی.

اومه ځانګړتیا تساوي یا مساوات (Equity): د تساوي څخه هدف دا دی چې د ټولنې ټولو وګړو ته هغه که فقیر وي او که ثروتمند، د ټولنې د هرې طبقې سره چې تړاو لري، او هر قشر پورې چې تړلي وي، نر وي او که ښځه ټولو ته باید د خپل ژوند د جوړولو او په ژوند کې د پرمختګ یو شانته فرصتونه برابر وي، هیڅوک د هیڅ کوم لامل په نتیجه کې د پرمختګ د فرصت څخه محروم نه شي.

اتمه ځانګړتیا: وړتیا او مؤثریت (Effectiveness & Efficiency): ددې معنی دا ده چې یوه اداره او یو نظام هغه وخت ښه کیدلی شي چې هغه توقعات چې وګړي یې د یوې اداري څخه لري او یو ملت یې د یو حکومت څخه لري، همدا راز هغه مسؤولیتونه چې د اداری او حکومت پرغاړه دي د هغه د سرته رسولو وړتیا پکښې وي، او خپل اهداف په بهترین شکل باندې تر لاسه کړي، او د مؤثریت معنی دا ده چې د شته امکاناتو څخه حد اعظمي استفاده وکړي، همدا راز طبیعي موارد د ژوند د چاپیریال او د راتلونکو نسلونو د اړتیاو په نظر کې نیولو سره په بهترینه توګه استعمال کړي، دا په دې معنی چې یواځې دا کفایت نه کوي چې یوه اداره باید د غلا او اختلاس څخه پاکه اداره وي بلکه ددې ترڅنګ باید با کفاءته او باکفایته اداره هم وي چې خپل اهداف په ښه توګه ترلاسه کړی شي، که دا وړتیا ونه لري که هر څومره پاکه وي بیا هم د ښه حکومت دارۍ یوه بنسټیزه ځانګړتیا په کښې نشته.

نهمه ځانګړتیا استراتیژیک لید لوری (Strategic Vision): د استراتیژیک لید لوری درلودلو معنی دا ده چې اداري، حکومت، ټول قیادت، او عام وګړي ټول د ښه حکومت دارۍ، بشري پرمختګ او د هغه اړتیاوی او ضرورتونه، او د خپلې اداری او حکومت لوړ اهداف په نظر کې لري او د هغه اهدافو لور ته منظم حرکت کوي، خو په عین وخت کې تاریخي، ثقافي او ټولنیز محیط او سیاق هم په نظر کې ولري[1].

لنډه دا چې ښه حکومت داري د لاندې ځانګړتیاو د درلودلو څخه عبارت دی: د پرمختګ د یوې دائمي او مستمرې پروسې + د قانون حکمراني+ قوي اداره + د نظام مشروعیت + وړتیا او فعالیت + یو داسې ټولنه چې د پرمختګ او بدلون وړتیا ولري + فعال مشارکت او د وګړو پراخه ونډه په کښې وجود ولري.

دا د دوه اړخیزې څارنې نوم دی چې پورته د لاندې او لاندې د پورته څارنه وکړي، او ټول په دې پوهه شي چې ټول په یوې کښتۍ کې سپاره دي، که نجات ترلاسه کوي نو ټول به یې تر لاسه کوي او که مشکلات هم راځي نو ټول به پرې اخته کیږي.

پنځم: د ښه حکومت دارۍ مجالات

د ښه حکومت دارۍ اصلي موخه دا ده چې د ټولنې د وګړو ټولنیز او اقتصادي حالت را ښه شي، او یو دوامدار بشري پرمختګ رمنځ ته شي، او د ټولنې او حکومت په ټولو سطوحو په وړتیا، شفافیت، او مؤثریت سره د کار کولو توانایي زیاته شي او په ټولنه کې قانونمندي او د اصولو سره سم د کار کولو التزام رشد وکړي، ددې هدف د لاس ته راوړلو لپاره هغه مجالات چې هلته باید ښه حکومت داري رامنځته شي د بین المللی ادارو له لورې دا درې مجالات ټاکل شوي دي:

- **سیاسی مجال**

په سیاسي مجال کې ښه حکومت داري دې ته ویل کیږي چې سیاسی نظام او حکومت مشروعیت ولري، د ټولنې قانوني او شرعي نمایندګي وي، او د حکومت او ټولنې ترمنځ ښې او د همکارۍ قوي اړیکې وجود ولري چې ددې په نتیجه کې لاندې نتائج رامنځته شي:

➢ د ټولو مؤثرو اړخونو (حکومت، خصوصي سکتور او مدني ټولنې) ترمنځ مثبت تفاعل او د عامه ګټو د لاس ته راوړلو او ساتلو لپاره د دوي ترمنځ داسې همکاري او ګډ کار وجود ولري چې د افرادو ګټې خوندي کړي.

➢ د شفافو، پاکو، د احزابو او جهاتو په تعددیت باندې ولاړو داسې انتخاباتو له لارې مؤثره دیموکراسي رامنځ ته کول چې ملت پکې په پراخه پیمانه سیاسي مشارکت او ګډون ولري.

➢ د ټولنې وګړو ته حق ورکول چې د تابعیت د ټولو حقوقو څخه استفاده وکړي.

د یو حکومت په سیاسي لحاظ ښه حکومت دارۍ په دې ولاړه ده چې ددې حکومت سیاسي واک تر کومې کچې مشروعیت لري، د سیاسي احزابو او عامي ټولنې عمومي ازادیو ته څومره په حرمت قائل دی او احترام ورته لري، د بیان د ازادۍ څومره احترام کوي او د سیاسي احزابو او د مدني ټولنو د جوړولو څومره اجازه ورکوي، د ښه حکومت دارۍ د معیارونو سره سم د سیاسي ادارو فعالیت او وړتیا تر کومه حده ارزوي، که ددې سوالونو ځوابونه مثبت وي نو بیا دا لاندې نتائج لاس ته راځي:

---

[1] - د دې ځانګړتیاو لپاره وګورئ: مبادئ الحوکمة الرشیدة فی اتفاقیة الامم المتحدة لمکافحة الفساد ص ۸- ۱۴، اعداد: حسین اسامة، مرکز العقد الاجتماعی کال ۲۰۱۴م او د مصر په مجلس وزراء کې (مرکز المعلومات و دعم اتخاذ القرار) په لاندې لینک نشر شوی بحث:
(http://www.socialcontract.gov.eg/Arabic/publicationCategory/publication/publication-details/85) د مراجعې نیټه ۱۳۹۷/۱۱/۱۵ه ش. او الحکم الرشید الأبعاد والمعاییر والمتطلبات دکتور نبیل البابلی لیکنه، د المعهد المصری للدراسات، ترکیا، استنبول، له نشراتو څخه، تاریخ ۹/جنوری ۲۰۱۸م، په لاندې لینک نشر شوی (-https://eipss eg.org/wp-content/uploads/2018/01/الحکم-الرشید-الأبعاد-والمعاییر-والمتطلبات.pdf) ، همدا راز وګورئ: الحکم الرشید من المنظور الاسلامی ص ۱۴- ۱۵ خالد صلاح حنفي محمود، مخکې ذکر شوی منبع.

- په ټولنیزو مسؤولیتونو او وظائفو کی د حکومت ورټیا زیاتیږي، چی په نتیجه کی یې د حکومت څخه د ټولنی د رضایت او خوښی کچه لوړیږي او ددی په نتیجه کی سیاسی، اقتصادي او ټولنیز استقرار ته لاره هواریږي او په دی توګه اقتصادي پرمختګ او ټولنی ته رفاهیت راځي او د ټولنی اساسی حقوق او عدالت خوندي کیږي.
- د سیاسي نظام او ټولنی ترمنځ د اړیکو طبیعیت د ټولنی د وګړو له پلوه د سیاسی نظام د قبولیت څخه نمایندګي کوي، هر څومره چی رضایت پیاوړی وي نو دا د نظام په ورټیا، فعالیت، مؤثریت او قانوني مشروعیت دلالت کوي او ددی په نتیجه کی په ټولنه او هیواد کی عمومي استقرار رامنځ ته کیږي.
- د شفافو، پاکو او منظمو، د سیاسي احزابو او جهاتو او لورو په تعددیت باندی ولاړو انتخاباتو له لاری د واک تغییر او تبدیل، ځکه د حکومتونو او محلي ادارو مشروعیت او موده د اساسی قانون له مخی په همداسی انتخاباتو کی د مشارکت او ګډون پر بنسټ ټاکل شوی ده[1].

- **اقتصادي مجال**

په اقتصادي مجال کی ښه حکومت داري د اقتصادي پلان په ترتیبولو، د هری اقتصادي پروژی لپاره د موجوده بدائلو ترمنځ په عقلاني بنسټ تر ټولو ښه بدیل غوره کولو، او د هغه قضایاو په اړه صحیح او درسته فیصله کولو کی نغښتی دی چی د هیواد اقتصادي فعالیت زیاتوي او پرمختګ راولي داسی اقتصادي فعالیت چی د ټولنی د وګړو لپاره رفاهیت او ښه ژوند د ځان سره لري، د نړیوالو ادارو له نظره د اقتصادي فعالیت او پرمختګ دا هدف هغه وخت تر لاسه کیدلی شي چی:

- د اقتصادي اصلاح پروګرامونه لاس لاندی ونیول شي.
- د فساد پر ضد مبارزه وشي.
- د اقتصادي وضعیت په اړه د ټولنی عامو وګړو ته همیشه بشپړ معلومات د پوره شفافیت سره ورسیږي.
- د بیلا بیلو سکتورونو د فعالیت لپاره سالم قانوني محیط مهیا کړی شي.

همدا راز ښه حکومت داري په پانګونه کی د خطراتو د راکمولو یو ډیر مهم لامل بلل کیږي او دا ځکه چی پانګه اچونکی هغه معلوماتونه په ښه توګه تحلیلوي چی د اقتصادي وضعیت په اړه په پوره شفافیت هغه ته رسیږي، او دا هغه وخت ممکن دي چی:

- خصوصي سکتور پانګونی ته وهڅول شي.
- داسی پلانونه او استراتیژی وضع شي چی د شته امکاناتو سره متناسبی وي.
- د اقتصادي ازادیو میدان پرانستل شي، او د رقابت د ضوابطو احترام وشي او هر څوک د کار بازار ته د ننوتلو او د سالم رقابت کولو ازادي ولري.

په اقتصادي او ټولنیز میدان کی ښه حکومت داري په دی مشتمله ده چی حکومت داسی فیصلی او اجراءات وکړي چی په بیلا بیلو اقتصادي فعالیتونو باندی مثبتی اغیزی لري، په دی لړ کی د حکومت رول د لاندی نقاطو په لاس ته راوړلو کی منحصر دی:

لومړی: د هیواد د اتباعو د ژوند د مستوی لوړول او د هغوی د ژوند د ظروفو ښه کول.

دویم: د فقر د کمولو او له منځه وړلو هڅه کول، او د ټولنیزو توپیرونو په نتیجه کی د صحنی نه د یو شمیر خلکو د لیری کولو مخنیوی کول.

دریم: په اقتصادي میدان کی د قانوني چوکاټونو اصلاح کول[2].

- **اداري مجال**

لکه څرنګه چی معلومه ده چی د دریمی نړۍ په هیوادونو کی د ښه حکومت دارۍ د تصور د رامنځ ته کیدلو بنسټیز لامل د فساد په بی ساري توګه زیاتوالی او د نړۍ په کچه د مدیریتي علومو او مهارتونو پرمختګ وه، چی په نتیجه کی یې اداري اړخ د ښه حکومت دارۍ په چوکاټ، استراتیژیو او پالیسیو کی د ځان لپاره مهم ځای خپل کړ، ځکه چی دا د مدیریتي او تشغیلي سیستمونو سره تړاو لري، ښه اداره د لاندی ګامونو په نتیجه کی رامنځ ته کیدلی شي:

- په ټولنه کی د موجودو بشري او مالي منابعو په عادلانه توګه توزیع او ویش.
- د اداري فساد او اقرباء پروري د بیلا بیلو ډولونو او اشکالو خاتمه.
- د عامه اداری د رشد، فعالیت او لا مؤثریت په منظور د لامرکزیت تطبیقول.
- په اداري نظام، او په اداري محیط کی تطبیقیدونکي قوانینو او لوائحو ته پاملرنه او اهتمام تر څو حکومت له دی څخه ځان مطمئن کړي چی دا د هیواد د ظروفو سره متناسبی دي او که نه؟ او ایا دا قوانین د ټولنی اړتیاوی پوره کولی شي؟

شپږم: د ښه حکومت دارۍ معیارونه

ډیرو څیړونکو او ډیرو نړیوالو ادارو د ښه حکومت دارۍ لپاره معیارونه ټاکلي دي، ددی معیارونو پر بنسټ یوه اداره او یو حکومت تلل کیدلی شي چی هغه ښه حکومت داري لري او که د حکومت دارۍ نوعیت یې فاسد دی، موږ دلته یواځی د دوو نړیوالو ادارو د ملګرو ملتونو پرمختیایی سازمان (UNDP) او نړیوال بانک (World Bank) معیارونه د لوستونکو مخی ته ږدو:

- لومړی: د ملګرو ملتونو د پرمختیایی پروګرام (UNDP) معیارونه

د ملګرو ملتونو د پرمختیایي پروګرام له نظره د ښه حکومت داري مفهوم د انساني پرمختګ د مفهوم سره تړلی دی، له همدی امله د ملګرو ملتونو نوموړی پروګرام ښه حکومت داري د بشري او انساني پرمختګ په معیارونو ارزوي، پر همدی بنسټ د هغه سازمان له لوری هیوادونه تصنیف کیږي، د ملګرو ملتونو پرمختیایی پروګرام چی د بشري پرمختګ د ارزونی لپاره کوم معیاري لاربنود جوړ کړی هغه په دری ابعادو او اړخونو مشتمل دی:

- چی انسان اوږد او د روغ او ښه صحت سره ژوند ولري.

---

[1] - دی لپاره وګوری: الحکم الصالح و آلیات ص ۱۸، مکافحة الفساد، د. عبد الرزاق مقري، دار الخلدونیة للنشر والتوزیع، القبة، الجزائر، لومړی چاپ.

[2] -

- چې باسواده وي.
- چې په مناسب مالي حالت کې ژوند وکړي.

او دا د لاندې معیارونو پر بنسټ ارزوي:

- د ولادت پر وخت متوقع اوسط عمر
- مکتب ته تلونکو اوسط.
- د سواد لرونکو او لیک لوست کونکو کچه او اوسط.
- په اجمالي محلی انتاج کې د فرد ونډه او برخه

په کال ۱۹۹۰م کې د کوم وخت راهیسې چې د ملګرو ملتونو د پرمختیایي اداری له لوری د انساني پرمختګ لاربنود جوړ شوی لـه هغـه راهیسـی تـر اوسـه پـوری د هغه سره یو شمیر نور تکمیلونکی لاربنودونه هم جوړ شوي چې د انساني پرمختګ ځانګړي اړخونه تر پوښښ لاندی نیسي او اهتمام پری کوي، لـه دې جملـې نـه لانـدی لاربنودونه مهم دي:

- د بشریت د فقر د سنجولو لاربنود
- د جنسیت (د پرمختګ د فرصتونو په اړه د سړو او د ښځو د برابری) پوری د اړونده پرمختګ د سنجولو لاربنود.
- د ښځو د توانمند سازۍ او پیاوړتیا د ارزولو لاربنود.

د بشریت د فقر د سنجولو لاربنود

په ۱۹۹۰م کال کې د ملګرو ملتونو د پرمختیایي پروګرام له لوری د صادر شوي (د بشري پرمختګ د ارزونی لاربنود) په یو هیـواد کـې انسـاني پرمختـګ پـه اجمـالي توګه د ارزونی معیارونه د ځان سره لري، خو د (د بشریت د فقر د ارزولو لاربنود) بیا د بنسټیز بشري پرمختګ په بیلا بیلو اړخونـو کـې د محرومیـت د انبـار شـوو بـیلا بیلـو ډولونو د ارزونی او معلومولو معیارونه را په ګوته کوي، د فقر د ارزونی لاندی دوه لاربنوده د ملګرو ملتونو د پرمختیایي پروګرام له لوری خپاره شوي دي:

د بشري فقر د ارزونی لومړی لاربنود

دا لاربنود مخ په ترقی هیوادونو کې په لاندی دری برخو کې د انسانانو په محرومیت او فقر بانـدی ترکیـز کـوي او پـه دی هیوادونـو کـې پـه دی برخـو کـې د فقـر او محرومیت د کچې د ارزونی معیارونه په ګوته کوي:

- عمر: دا محرومیت په دی ارزول کیږي چې د ولادت په وخت کې تر څلویښت کلنی پوری د طفل د ژوندی پاتې کیدو احتمال شته.
- سواد: دا محرومیت په دی ارزول کیږي چې په بلوغ ته رسیدلو وګړو کې د بې سوادی کچه څومره ده.
- د دولتي او خصوصي سکتور له لاری د وګړو د اقتصادي اړتیاو د پوره کیدو اجمالي کچه: او دا په دی ارزول کیږي چې څو فیصده خلـک د اوبـو مناسـب منبـع ته لاس رسی لري، او دا چې د پنځه کالو څخه کم عمر ماشومانو څو فیصده د عادي وزن څخه کم وزن لري.

د بشري فقر د ارزونی دویم لاربنود

چونکه فقر او محرومیت د ټولنو د اقتصادي او ټولنیزو ظروفو او حالاتو د تفاوت په نتیجه کـې تفـاوت کـوي لـه دی املـه د ټولـو ټولنـو د فقـر او محرومیـت د کچـې د ارزونی لپاره یو ډول لاربنود کارول ممکن نه دي، له دی امله د ملګرو ملتـونو پرمختیـایي پروګـرام د هغـه هیوادونـو لپـاره چـې د اقتصـادي همکـاریو او پراختیـا سـازمان (Organization for Economic Co-operation and Development) (OECD)[1] غړیتوب لري یو ځانګړی لاربنود جـوړ کـړی دی چـې پـه هغـه کـې بشـري پرمختیـا د دری واړه اړخونو (صحت، تعلیم، اقتصاد) ترڅنګ دا معیار هم اینبودل شـوی دی چـې د ټـولنیزو ملحوظـات پـه نتیجـه کـې د خلکـو د محرومیـت کچـه څـومره ده، او پـه باسواده خلکو کې د اوږدی مودی لپاره د بې کاری کچه څومره ده، د ولادت په وخت کې د ژوند د اټکل معیار د څلویښتو پر ځای شپیته اینبودل شوی دی.

د جنسیت په لحاظ د پرمختګ د ارزونی لاربنود

دا لاربنود هم په تیرو لاربنودونو کې یاد شوي شیان د پرمختګ لپاره د معیارونو په حیث ګڼي خو په دی کې دی ته کتل شوي دي چـې پـه دی کـې د ښـځو او سـړو ترمنځ تفاوت څومره دی، که چیرته د نرانو او ښځو ترمنځ د پرمختګ په بنسټیزو عناصرو کې تفاوت زیات وي نو هغه هیواد د کمې درجې درلودنکی هیواد بلل کیږي.

د ښځو د پیاوړتیا د معیار پر بنسټ ارزونه

یو بل لاربنود چې د ملګرو ملتونو پرمختیایي پروګرام د ښه حکومت داری او دوامداره پرمختګ لپاره وضع کـړی دی هغـه د ښـځو د پیاوړتیـا او توانمنـد سـازۍ معیـار دی، دا لاربنود دا معلوموي چې ایا ښځې په اقتصادي او سیاسي ژوند کې فعال او مؤثر ګډون لري او که نه؟ دا لاربنود دا څیړي چې د ښـځو او سـړو تـرمنځ پـه بنسـټیزو مجالاتو کې لکه د سیاسي او اقتصادي قضایاو په اړه په تصمیم نیولو کې د مشارکت عدم توازن څومره دی، په پارلمان کې د ښځو فیصدي څومره ده، په حکومـت کـې د لوړی کچې په مسؤولینو، اداري او فنی کارکوونکو کې د ښځو او د سړو تناسب څومره دی، دا ټول ددی لپاره ارزول کیږي تر څـو دا پـه ګوتـه کـړي چـې ښـځو تـه څـومره فرصتونه برابر دي او تر کومی کچې هغوي اقتصادي استقلالیت لري[2].

---

[1] - دا د پرمخ تللو هیوادونو یو سازمان دی چې هدف یې اقتصادي پرمخ تګ او تجارتي تبادل د کچې د لوړول دي، ددی غړی یوشمیر پرمخ تللي هیوادونه دي چې د دیموکراسۍ او اقتصاد بازار اصولو ته غاړه ږدي، دا د ۱۹۶۱میلادي کال د سپتمبر د میاشتی په ۳۰ نیټه رامنځ ته شو چې په کال ۱۹۴۸م میلادي کې رامنځ ته شوي د اروپا د اقتصادي همکارویو د سازمان (Organization for European Economic Co-operation) ځای یې ونیوه.

[2] - دی لپاره وګورئ: برنامج الأمم المتحدة الإنمائي، تقریر التنمیة البشریة، "أهداف التنمیة للألفیة: تعاهد بین الأمم لإنهاء الفاقة البشریة" ص 60، مطبعة کورکي، بیروت، کال 2003م، همدا راز وګورئ: الحکم الراشد و دوره فی تحقیق التنمیة المستدامة (حالة الجزائر) ص ۵۴- ۵۶ د بکوش ابتسام د ماستری بحث، جامعة ابی بکر بلقاید، الجزایر، پوهنځی اقتصاد، د لیکلو کال ۲۰۱۵- ۲۰۱۶م، په لاندی لینک باندی نشر شوی (http://dspace.univ-tlemcen.dz/bitstream/112/10051/1/BEKKOUCHE%20IBTISSEM.pdf) د مراجعی تاریخ ۲۰۱۹/۲/۸م.

په یو شمیر هیوادونو کې دا کارونه په مصنوعي شکل سرته رسیږي لکه افغانستان چې په حقیقت کې د هغه ټولنې د واقعي پرمختګ څخه نماینده‌ګی نه کوي، د بیلګې په توګه د ماشومانو د وزن مشکل، د پرمختګ په فرصتونو کې د ښځو او نرانو د ونډې د برابرۍ قضیه او همدا راز نور معیارونه چې د ملګرو ملتونو او نورو ادارو له لورې ټاکل شوي دي، دا کارونه هغه وخت د ښه حکومت دارۍ او د دومدار بشري پرمختګ لپاره شاخصونه ګرځیدلی شي چې د یو هر اړخیز پرمختګ په نتیجه کې ترلاسه شي، او که په مصنوعي شکل سرته ورسیږي بیا دا معیارونه او شاخصونه په حقیقت کې د غلط فهمۍ د ایجادولو لامل خو ګرځیدلی شي مګر د ښه حکومت دارۍ او د بشري پرمختګ معیار نشي ګڼل کیدلی.

دویم: د نړیوال بانک له نظره د ښه حکومت دارۍ معیارونه

نړیوال بانک د ښه حکومت دارۍ د ارزونې لپاره ۲۲ معیارونه ټاکلي دي، ددې معیارونو موجودیت د ښه حکومت دارۍ په موجودیت دلالت کوي او نه موجودیت یې د ښه حکومت دارۍ په نه موجودیت دلالت کوي، په دې کې ۱۲ معیارونه د محاسبې او احتساب (Accountability) پورې اړه لري او لس نور یې د ښه اداري پورې اړه لري، ټول هیوادونه د همدې دوه ویشت معیارونو پر بنسټ تصنیفیږي چې د ۱۷۳ هیوادونو په لیست کې یوه نمره ورکول کیږي، هر هیواد د ښه حکومت دارۍ د کچې پر بنسټ د صفر او سلو ترمنځ نمرې اخلي، دا نمرې په داسې حیاتي مجالاتو ویشل شوي دي چې په حاکمو نظامونو کې د ټولنې د وګړو د مشارکت او ګډون په ګوته کوي.

د احتساب اړوند معیارونه

د احتساب اړونده څلور مجالات دي چې د هغې د ارزونې په نتیجه کې د ښه حکومت دارۍ کچه تثبیتیږي، دا مجالات په لاندې ډول دي:

- د سیاسي ادارو د انفتاح کچه
- د سیاسي مشارکت کچه او نوعیت
- د حکومت د شفافیت کچه او دا چې تر کومې کچې په ملت کې مقبولیت لري.
- د سیاسي احتساب او محاسبې کچه.

د دې اړخونو د ارزونې لپاره چې د کومو موضوعاتو په اړه معلوماتونه راټولیږي هغه په لاندې ډول دي:

- د وګړو سیاسي حقوق
- ټولنیزې آزادۍ
- د رسنیو آزادي
- سیاسي فعالیت
- حکومتي وظایف، چې دا وظائف د ازاد رقابت له لارې تر لاسه کیدلی شي؟ ددې وظائفو د ترلاسه کولو زمینه د ټولنې د هر وګړي لپاره ترلاسه ده؟ د توظیف په پروسه کې د ګډون کچه څومره ده؟.
- د دیموکراسۍ د اصولو سره سمه محاسبه.
- شفافیت.

د اداري د نوعیت د ارزونې معیارونه

د اداري د نوعیت لپاره نړیوال بانک خپل معیارونه ټاکلي دي چې مهم یې په لاندې ډول دي:

- د بیروکراسۍ مؤثریت او فعالیت
- د قانون احترام او حکمراني
- د ملکیت د حقوقو حمایت او ساتنه
- د فساد کچه
- د قوانینو نوعیت
- د داخلي محاسبې وسائل او آلیات.

ددې ترڅنګ نړیوال بانک د ښه حکومت دارۍ د درې بنسټیزو اساساتو د ارزونې لپاره شپږ معیارونه ټاکلي دي، چې د ښه حکومت دارۍ د هر بنسټ د ارزونې لپاره دوه دوه معیارونه په لاندې ډول ټاکل شوي دي:

لومړی بنسټ: د نظام او حکومت نوعیت، ددې د ارزونې لپاره دوه معیارونه ټاکل شوي دي:

1. انتخابات او محاسبه.
2. سیاسي استقرار او د تاوتریخوالي کچه

دویم بنسټ: د نظام او حکومت ځرنګوالی، پیاوړتیا او توانایي، ددې د ارزونې لپاره لاندې دوه معیارونه ټاکل شوي دي:

1. د حکومت فعالیت او مؤثریت
2. د حکومت د اداري او تنظیم نوعیت او ځرنګوالی

دریم بنسټ: احترام او مساوات، ددې ارزونې لپاره لاندې دوه معیارونه ټاکل شوي دي:

1. د قانون حکمراني

2. د فساد څارنه[1].

اوم: په ښه حکومت دارۍ کې مؤثر او فعال جهتونه

په ښه حکومت دارۍ کې فعال او مؤثر جهتونه درې دي، که په دې کې یو جهت هم خپل مسؤولیت ترسره نه کړي ښه حکومت داري نه شي رامنځ ته کیدلی، دا درې جهتونه حکومت، خصوصي سکتور، او مدني ټولنه ده.

1. حکومت

په ښه حکومت دارۍ کې تر ټولو مؤثر جهت حکومت دی، تر څو چې حکومت د ښه حکومت دارۍ په رامنځته کولو کې خپل رول ونه لوبوي ښه حکومت داري نه شي راتللی، خو دا په نظر کې نیول پکار دي چې د حکومت مفهوم او د هغه وظایف د پخوا په پرتله توپیر لري، په ښه حکومت دارۍ کې حکومت په ساحه کې د یواځیني لوبغاړي په حیث نه پیژندل کیږي، بلکه په دې کار کې هغه شریکان لري چې د ټولنې او هیواد د چارو په اداره کې ورسره شریک دي، چې په دې کې خصوصي سکتور او مدني ټولنې د یادونې وړ دي.

- **د ښه حکومت دارۍ لپاره د حکومت نه غوښتنې**

حکومت د ښه حکومت دارۍ یو بنسټیز او مؤثر عنصر دی، څکه چې په ټولنه او بشري پرمختګ کې د حکومت رول بنسټیز دی، او همدا پرمختګ د ښه حکومت دارۍ اصلي موخه ده، په پرمختګ کې د حکومت رول بنسټیز څکه دی چې همدا حکومت دی چې ټولنیز مسؤولیتونه په غاړه لري، د تابعیت امور همدی پورې تړلي دي، د هیواد د وګړو لپاره عمومي خدمتونه برابرول د همدې مسؤولیت دی، د بشري پرمختګ لپاره عام محیط برابرول د همدې کار دی، د داسې استراتیژیو طرح کول او اداري جوړښتونو رامنځته کول قوانین جوړول چې د پرمختګ لپاره لاره هواره کړي همدې پورې تړلي دي، د ټولنې په پرمختګ کې د ونډې اخیستلو لپاره د بیلا بیلو جهتونو هڅول، د پرمختګ په مخکې پراته خنډونه له منځه وړل د همدې کار دی، او دا ټول باید ددې لپاره سرته ورسوي چې په ښه ډول د ټولنې د وګړو خدمت تر سره شي.

خو هغه حکومت چې د ښه حکومت دارۍ په رامنځ ته کولو کې د یو جهت په حیث مؤثر او فعال رول لوبولی شي او د ښه حکومت دارۍ مسؤولیتونه سرته رسولی شي د هغه څه مواصفات او غوښتنې دي، که په یو حکومت کې دا مواصفات رامنځ ته شي نو مؤثر واقع کیدلی شي، دا مواصفات یو شمیر لیکوالانو په لاندې توګه په ګوته کړي دي:

دا باید یو هڅونکی حکومت وي

د حکومت د نوو وظایفو په اړه سیاست پوهان وایي چې دا د دې پر ځای چې تنفیذونکی وي باید تغییر او بدلون ته هڅونکی وي (Catalytic Government) او په خپله په قطار کې د تللو پر ځای توجیه کونکی وي (Steering Rather than Rowing) څکه چې د حکومت بنسټیزه وظیفه دا ده چې له دې څخه ځان مطمئن کړي چې مطلوب خدمات په کم مصرف او په ښه توګه ټولنې ته وړاندې شوي دي، یعنې موږ داسې یوې قوي حکومتي ادارې ته اړتیا لرو چې نور جهتونه دې ته وهڅوي چې ښه خدمتونه په معیاري توګه په کم مصرف ټولنې ته وړاندې کړي، نه داسې ادارې ته چې پخپله د پروژو تطبیقونکې جهت وي، دا د هغه تصور بالعکس چې پخوا د حکومت په اړه په تقلیدي او کلاسیک تصور کې قائم وه چې حکومت باید هر ډول خدمات پخپله وړاندې کړي او ددې ټولو لپاره اداری ولري.

د محلي ادارو په واک کې حکومت

د اوسني سیاسي فکر او تصور له مخې حکومت باید د محلي ادارو په واک او ملکیت کې وي، چې په اوسني اصطلاح کې ورته (Community Owned Government) وایي، ددې شعار باید د خدماتو د تقدیمولو پر ځای ځواکمن کول (Empowering rather than Serving) وي، او دا څکه چې محلي ټولنې او ادارې د حکومت څخه زیات د هغه ګټو ښه ساتنه کولی شي چې د دې ټولنو د افرادو پورې تړلې وي، نو په حقیقت کې همدا ټولنې اصلي مالکان او ددې ګټو حقیقي خاوندان دي، نو باید ددې خدماتو وړاندې کول همدې محلي ټولنو ته وسپارل شي.

په رقابت ولاړ سیستم

په دې تصور کې حکومت باید د خدماتو تقدیمونکو بیلا بیلو جهتونو ترمنځ د سالم رقابت ایجادونکی اړخ وي چې دی (Competitive Government) یا رقابتي حکومت ویل کیږي، او شعار یې باید (Injecting Competition Rather Than Service Delivery) (د خدماتو د تقدیم پرځای د رقابت ایجادول) وی، او دا څکه چې په هر ځای کې سالم رقابت وي هلته خدمات بهتر وي، په دې ځای کې د حکومت رول دا دی چې دا وڅاري او له دې څخه ځان مطمئن کړي چې خدمات د معیارونو سره سم تقدیمیږي.

د لرلید او رسالت پر بنسټ اداره کیدونکی حکومت

د ښه حکومت دارۍ لپاره د حکومت یوه ځانګړتیا دا ده چې دا به د لرلید او رسالت پر بنسټ اداره کیږي چې دی (Mission-Driven Government) د قوانینو پر بنسټ چلیدونکی حکومت باید د لرلید او رسالت پر بنسټ جوړو مؤسساتو باندې تبدیل شي (Transformation rule driven government to mission driven organizations) ددې معنی دا ده چې د هر حکومتي اداری بودجه باید د هغه هدف، رسالت او لرلید پر بنسټ اداره شي چې هغه یې لري، یعنې د هغه اهدافو په لاس ته راوړلو ورته بودجه ورکړې شي، نه د بودجې د بنودو پر بنسټ، څکه چې اصل مقصد اهداف لاس ته راوړل دي د بودجې مصرف نه دی، له همدې امله د هرې دولتي اداری لپاره دا شرط دی چې هغه خپل اهداف، لرلید او رسالت ولري، او دا ټول باید ډیر واضح، د تطبیق وړ او قابل پیمایش وي.

---

[1] - ددې لپاره وګورئ: الحکم الراشد ودوره فی تحقیق التنمیة المستدامة ص ٥٦ مخکی ذکر شوی منبع.

د نتائجو پر بنسټ اداره کېدونکې حکومت

د ښه حکومت دارۍ لپاره د حکومت څخه یوه غوښتنه او مطالبه دا ده چې دا باید د نتائجو پر بنسټ ولاړ حکومت (Results Oriented Government) وي، او شعار یې (Funding outcome not input) تمویل د نتائجو پر بنسټ نه د کړنو پر بنسټ وي، ددې معنی دا ده چې باید حکومتي اداری د حقیقي نتائجو د لاس ته راوړلو هڅه وکړي او ترکیز یې په دې وي چې څه یې لاس ته راوړي او څه لاس ته نه دي راوړي، یعنی خپل اهداف په ښه توګه د سالمی اداری له لاری لاس ته راوړي.

د استفاده کونکو د ګټو پر بنسټ ولاړ حکومت

ددې حکومت یوه ځانګړتیا دا ده چې دا (Customer Driven Government) د استفاده کونکو د مصالحو پر بنسټ ولاړ حکومت دی، او شعار یې (Meeting the Needs of Customers not the Bureaucracy) (د بروکراسی د ګټو د ساتلو پر ځای د استفاده کونکو ضرورتونه او اړتیاوی په نظر کې نیول) وي، او دا ځکه چې د حکومت د هری اداری د ایجاد اصل هدف او موخه دا ده چې د ټولنې وګړو ته هغه ډول خدمات وړاندې شي چې دوي یې توقع لري، او که داسې ونه کړي نو د خپل وجود مبرر له لاسه ورکوي، له همدې امله دا د ښه حکومت دارۍ یوه بنسټيزه غوښتنه ده.

د پروژو پر بنسټ جوړ حکومت

د ښه حکومت دارۍ لپاره د حکومت څخه یوه غوښتنه دا ده چې دا حکومت باید د صرف استهلاکي طبیعت پر ځای د آمدن پر بنسټ ولاړ حکومت (Enterprising Government) وي، په دې معنی چې د مصرف پرځای زیات د آمدن په فکر کې وي، دی کی شک نشته چې د حکومت کارونه په دوه ډوله دي یو هغه کارونه دي چې هغه عام خدمات وي له هغه څخه امدن لاس ته راوړل ممکن نه وي، او بل هغه کارونه دي چې امدن تری لاس ته راځي، ددی تصور له لاری ددی امکان شته چې د دولت ډېر کارونه او پروژی خپل مصارف پخپله پوره کړي.

حوادثو ته پیش بین حکومت

ددې حکومت یوه ځانګړتیا دا ده چې دا باید (Anticipatory Government) د حوادثو اټکل او تخمین کونکی حکومت وي، او شعار یې باید (Prevention rather than Cure) (د علاج پر ځای وقایه) وي، یعنی حکومت اصلا باید د راتلونکی اټکل وکړی شي تر څو د هغه حوادثو د وقوع څخه اصلا مخنیوی وکړي چې د واقع کیدو څخه وروسته یې په علاج ډېر زیات مصارف راځی، او دا هغه وخت کیدلی شي چې حکومت د خصوصي کمپنیو په روحیه کار وکړي، او ځان په تنفیذی کارونو کی زیات مصروف نه کړي، په دی کی شک نشته چې په تنفیذي کارونو کی له حد څخه زیاته مشغولتیا حکومت ته ددی فرصت نه ورکوي چې په دقیقه توګه پلان ګذاری وکړي او د راتلونکو حوادثو اټکل وکړی شي، نو له دی امله هغه همیشه د مشکلاتو د حل او علاج په فکر کی وي، د وقایی او د حوادثو د وقوع مخنیوی ورته ګران وي.

غیر مرکزي حکومت

د ښه حکومت دارۍ یوه غوښتنه داده چې باید حکومت غیر متمرکز (Decentralized Government) وي، ځکه د ناکامو مؤسساتو یو بنسټیز مرض همدا مرکزیت دی، ددې معنی دا ده چې ټول صلاحیتونه په یو ځای کی راجمع شي، او هیڅ چا ته صلاحیتونه ورنکړی شي، اوسنی حکومتي اداری باید ددی مرض څخه محفوظی پاتی شي، هری اداری ته د هغه صلاحیتونه او امکانات ورکړی شي چې د هغه په نتیجه کی ابتکارات رامنځ ته شي، د خلکو د صلاحیتونو څخه استفاده وشي، خلک د مسؤولیتونو تحمل ته اماده شي په ځانګړی توګه په اوسني عصر کی چې د معلوماتونو د نظام د پرمختګ په نتیجه کی معلوماتونو ته لاس رسی او د هغه په نتیجه کی د فیصلو په کولو کی ګډون ډېر اسان شوی او په دی توګه هر چا ته د خپلو صلاحیتونو د څرګندولو او وړاندی کولو امکانات هم برابر دي.

د بازار د اړتیاو سره عیار شوی حکومت

د ښه حکومت دارۍ لپاره د حکومت څخه یوه غوښتنه دا ده چې باید ځان د بازار د غوښتنو سره عیار کړي دی ته (Market Oriented Government) ویل کیږي، دا ځکه اړین او ضروري ده چې کوم حکومت چې خپلې فیصلې په ځانته ځان کوي هغه عموما د خپلو وګړو اړتیاوې نشي پوره کولی، نو له دی امله د کار لپاره داسی ضوابط وضع کول پکار دي چې هغه د ټولو وګړو په مخ کی وي، د هغه په اړه ټولو ته معلومات وي تر څو له دی لاری د حکومت سیاستونه وڅارلی شي.[1]

خصوصي سکتور

په ښه حکومت دارۍ کی بل فعال او مؤثر جهت خصوصي سکتور دی، خصوصي سکتور هغه آزاد اقتصاد ته ویل کیږي چې د آزاد بازار او د توکو د قیمتونو د تعیین او ټاکنې او د توکو د انتاج او استهلاک د مقدار په ټاکلو کی د آزاد رقابت په کړنلاره تأکید کوي، او په دی توګه د دولت د رول په راکمیدلو او یا په بشپړه توګه د دولت د رول څخه په استغناء باندی منتج کیږي، او د دولت رول یواځې شکلي پاتی کیږي، همدا راز د خصوصي سکتور یو تعریف دا هم کیږي چې دا د شرکتونو او مؤسساتو د هغه لوی مجموعی نوم دی چې افراد، کورنۍ او د افرادو یوه محدوده مجموعه یې په واک کی لري.[2]

د نړۍ اکثر هیوادونه په دې پوهیږي چې خصوصي سکتور هغه اساسي او بنسټیزه منبع ده چې د هر ډول محلي کاري ځواک مصروفولو او په کار اچولو لپاره اقتصادي مجالات پرانیځي، هیوادونه دا هم درک کوي چې خصوصي سکتور په اقتصادي پرمختګ، د ټولنې د وګړو د ژوند د سویې د پورته کولو او ټولنې ته د ښو خدمتونو د وړاندې کولو یوه بهترینه لاره ده، بناء اقتصاد پوهان او سیاست پوهان اوس په دې عقیده دي چې دولتونه په ځانته ځان او د خصوصي سکتور د ګډون او شراکت څخه پرته انکشاف او پرمختګ نشي کولی، له همدې امله په ټوله نړۍ کی په خصوصي سکتور او اقتصاد بازار باندی اعتماد زیات شوی دی، زیاتو مخ په ترقی هیوادونو خپل اقتصاد، مالیاتي، نقدي او تجارتي سیستمونه آزاد کړي دي، او داسې قوانین یې جوړ کړي دي چې په هغه کی د خصوصي سکتور رول ډېر قوي شوی او په اقتصاد باندی د دولت ګرفت او تسلط راکم شوی دی. په عامه توګه د خصوصي سکتور اهمیت په لاندې ټکو کی په ښه توګه څرګندیږي:

لومړی: د خصوصي سکتور د فعالیت په نتیجه د ټولنې وګړو ته کاري فرصتونه او زمینې برابریږي، په دی کی د هری مستوی او کچې کاري فرصتونه شامل دي، د عادي او خدماتي پرسونل نه نیولی تر فني او تخصصي پرسونل پورې ټولو ته دا کاري فرصتونه او زمینې مهیا کیږي.

---

[1] - ددې لپاره وګورئ: الحکم الراشد بین الفکر الاسلامي والفکر الغربي المعاصر ص ۴۵- ۵۱.

[2] - دی لپاره وګورئ: الخوصصة والتصحیحات الهیکلیة ص ۲۰، ضیاء مجید الموسوي، لومړی چاپ، کال ۱۹۹۶م، دیوان المطبوعات الجامعیة، الجزائر.

دویم: اقتصادي وده، انکشاف او ترقی رامنځ ته کیږي، د سرمایه گذاری فرصتونه زیاتیږي.

دریم: په دولتي ادارو د کار فشار راکمیږي، ځکه د دولتي ادارو او خصوصي سکتور د ادارو ترمنځ مسؤلیتونه توزیع کیږي، او هره اداره د ټولنې په استقرار او پرمختگ کې خپله ونډه لري او خپل رول لوبوي.

څلورم: د خصوصي سکتور د فعالیت په نتیجه کې د حکومت په مالي وضعیت کې ښه والی راځي، په عمومي دولتي بودجه فشار کمیږي ځکه ډیری هغه سکتورونه چې که خصوصي سکتور په کښې پانگونه ونه کړي دولت به مجبور وی چې په عمومي بودجه کې ورته مبلغ مختص کړي، د خصوصي سکتور د فعالیت په نتیجه کې د تجارت (صادراتو او وارداتو) د تعادل (Balance of Trade) حالت را ښه کیږي، د خصوصي سکتور د فعالیت په نتیجه کې چې په عمومي بودجه فشار راکم شي نو ددی سره د بهرنیو قرضونو د قسطونو اداء کول اسانیږي، او د داخلي او بهرنیو قرضونو حجم راکمیږي.

پنځم: د خصوصي سکتور د فعالیت په نتیجه کې د فقر کچه راکمیږي، د دولت بودجی ته د ټیکسونو په شکل کې یوه لوی منبع په لاس ورځي چې دا پخپله د بودجی د عجز په معالجه کې مرسته کوي.

شپږم: د خصوصي سکتور د فعالیت به نتیجه کې د فساد پر ضد مبارزه کې اسانیږي او له منځه وړل یې ممکن گرځي په دی شرط چې د فساد جرړی په حکومتي او عامه اداره کې نه وي.

اوم: د پرمختگ او انکشاف پروسه گړندی کیږي او مؤثریت یې لا هم زیاتیږي، او ددی سره د دولت اقتصادي رول راکمیږي کوم چې د اوسنیو سیاسي مفکرینو له نظره د اقتصادي ودی لپاره یو اړین او ضروري گام دی.

د دی حقیقت د درک کولو نه وروسته چې د یو هیواد د پرمختگ لپاره د دولتونو او حکومتونو تر څنگ په دی کار کی د خصوصي سکتور ونډه او شرکت اړین او ضروري دی، دولتونه د لاندی اقداماتو له لاری کولی شي چې د خصوصي سکتور د ودی او ددی شراکت او گډون د دوام او استمرار لپاره لاری چاری برابری کړي:

1. په عمومي اقتصادي محیط کی باید استقرار رامنځ ته کړي، په دی معنی چې د اقتصادي محیط پوری اړونده قوانین د سیاسي حکومتونو د تغییر او تبدیل سره بدلون ونه مومي بلکه دا د یوی مستمری استراتیژی برخه وي چې د دی اطمئنان په نتیجه کی خلک په خصوصي سکتور کی پانگونه وکړي.
2. بازار همیشه د رقابت لپاره پرانیستی وي، او دا هغه وخت رامنځ ته کیږي چې یو سکتور د کوم دولتي یا یو خصوصي شرکت په انحصار او احتکار کی ورنکړی شي.
3. په دی باندی تاکید صورت ونیسی چې فقیران او د کمو امکاناتو درلودونکي وگړي باید همیشه هغه مالي او فني اسانتیاوی ترلاسه کړي چې په نتیجه کی بې دوي د ټولنې په انکشاف او انتاج کی ونډه ولرلی شي او خپل معیشتي حالت هم ښه کړی شي.
4. هغه پروژی تقویه کول چې د کار زمینی برابروي، پانگونه را جلبوي، او په ځانگړی توگه فقیرو طبقاتو ته د ټکنالوژی، فني مهارتونو او معرفت په انتقال کی مرسته کوي.
5. د قوانینو تطبق او پخپله د دولت له لوری په هغه التزام.
6. د بشري منابع وده تشویقول او داسی اسانتیاوی برابرول چې بشري منابع وده وکړي.
7. د ژوند د چاپیریال او بشري منابعو او مواردو ساتنه.

که حکومتونه چیرته دا قضایا په نظر کی ونیسی نو خصوصي سکتور وده کولی شي او په ښه حکومت داری کی خپل ونډه سرته رسولی شی.

- **د دولتي او خصوصي سکتور شراکت**

ټولنې ته د ښو خدمتونو د وړاندی کولو بهترینه لار د دولتي او غیر دولتي ادارو گډون او شراکت(Public Private Partnership) (PPP) دی، چې ددی لاری دولت د خصوصي سکتور د مؤسساتو سره د زیربنای تأسیساتو د جوړولو او د هغه څخه د عامه خدماتو او یا هم د دولتي سکتور پوری ځانگړو خدماتو د وړاندی کولو لپاره تړونونه لاسلیک کوي، چې په نتیجه کی یې د خصوصي سکتور له لوری جوړ شوي زیربنایی تأسیسات د دولت ملکیت گرځي او په دی توگه د هیواد زیربنایی تأسیسات پیاوړي کیږي، او د تړون په موده کی دولت د معیاري خدماتو د وړاندی کولو لپاره په خصوصي سکتور مراقبت کوي.

د خدماتو په وړاندی کولو کی د خصوصي سکتور شریکولو په نتیجه کی به د خدماتو په کیفیت کی مثبت بدلون رامنځته شي، ځکه چې د ټولنې وگړي به په ډیر لږ وخت کی ښه خدمتونه ترلاسه کړی شي، او د هغه روټین چې په یو شمیر دولتي ادارو حاکم دی له هغه څخه به ټولنه وژغورل شي، د تاجرانو او په خصوصي سکتور کی د پانگه اچونکو په مخ کی لوی مشکلات او خنډونه بې ځایه اضافي مصرفونه، غیر یقیني صورت حال، د په عامه او دولتي ادارو کی د فساد موجودیت، او د دولتي مناصبو د استغلال او د هغه څخه د سوء استفادی په نتیجه کی رامنځ ته کیدونکی ناتواني او ضعف او د بیروکراسي بې ځایه مداخله او لاس وهنه ده، بناء د خدماتو د ښه کولو، د تجارتي او خدماتي کارونو د ودی او په هیواد کی د پرمختگ لپاره د دولتي اداری فعالیت، کفاءت، محاسبه او شفافیت ډیر اړین او ضروري دی، د خصوصي سکتور او دولت ترمنځ شراکت هغه مشکلات له منځه وړي چې د دی دواړو څخه د هر یو جهت په مؤسساتو کی موجود وي او د ټولنې وگړو ته مطلوب خدمات په ښه او مناسب ډول رسیږي.

له بل پلوه خصوصي سکتور په اداره کی د دولت سره د شریک په حیث خپل هغه اجتماعي مسؤولیت هم په ښه توگه تر سره کولی شي چې د هغه پر غاړه پروت دی، هغه د مدني ټولنو د فعالیتونو لپاره د وسائلو په مهیا کولو سره د اجتماعي مسؤولیتونو په سرته رسولو کی خپلی ونډی ته پراختیا هم ورکولی شي، ددی تر څنگ د اړتیا وړ تجاربو، فني مهارتونو، علم او معرفت او بودجی په برابرولو سره خصوصي سکتور د دولتي ارگانونو او مدني ټولنو سره په شراکت د ټولنې په پرمختگ او پرمختیایي پروژو کی پراخه ونډه درلودلی شي، د بیلگی په توگه خصوصي سکتور د بې کوره خلکو لپاره د کور جوړولو په موخه د قرضونو ورکولو، د بې وزله محصلینو لپاره د وړیا یا په قرض د تعلیمي سکالرشپونو برابرولو همدا راز په تعلیمي میدان کی د پانگ اچونی، تربنگونو د برابرولو، د ظرفیتونو د لوړولو او داسی نورو لارو خپل اجتماعي او ټولنیز مسؤولیتونه سر ته رسولی شي.

ددی تر څنګ خصوصي سکتور د کار او فعالیت په ډیرو ساحاتو کی د فساد مخنیوی کولی شي په ځانګړی توګه کله چې قوي مؤسسات ولري او مؤسسات يې په خپلو کی تنسیق ولري، همدا راز د اړونده جهتونو او مؤسساتو لپاره د معلوماتو د نشر په نتیجه کی د دولتي سکتور په مؤسساتو کی د شفافیت د رامنځ ته کولو کی مرسته کولی شي، خو دا ټول هغه وخت ممکن دي چی د دولت له لوری لاندی قضایا په نظر کی ونیول شي:

1. د قانون حکمراني: د کارونو د تنظیم لپاره باید عادلانه قوانین وجود ولري، د قوانینو د جوړولو پروسه باید اصلاح شي، هغه مؤسسات چی قانون پری پلی کیږي باید د قانو جوړولو په پروسه کی شریک وي، په دویم قدم کی د قانون تطبیق باید په عادلانه شکل تأمین کړی شي، که قانون په انتقائي شکل تطبیق شي (چی په یو چا تطبیق شي او بل څوک تری مستثنی کړی شي) نو بیا که هر څومر ښه قانون وجود ولري هغه بیا یواځی نه دا چی مطلوبه نتائج تری په لاس نه راځی بلکه په ټولنه کی په هغه مؤسساتو کی د مظلومیت احساس تقویه کوي چی یواځی په هغوي قانون تطبیقیږي، همدا راز عدلي او قانوني اداری او ددوی سره همکاری د قانون تطبیقونکی اداری باید اصلاح وي هلته باید فساد وجود ونه لري، د فساد د نه موجودیت ترڅنګ باید کفاءت او استعداد هم ولري.

2. د ټیکسونو عادلانه او مؤثر نظام جوړول او د هغه په عادلانه توګه تطبیقول، او هغه په داسی توګه چی دولت څومره خدمات دی ادارو ته وړاندی کوي اینبودل شوي ټیکسونه باید د هغه سره متناسب وي.

3. د خصوصي سکتور پوری اړونده لوائح باید په شفافه او درسته توګه صیاغت کړی شي او عامه او دولتي اداره باید تقویه او اصلاح کړی شي، که لوائح په درسته توګه صیاغت نه شي په غلطه توګه د هغه تفسیر مشکلات او ستونزی جوړولی شي او که دولتي اداره ضعیفه او بی کفایته وي هغه په درسته توګه د تطبیق فرصت نه پیدا کوي.

4. د دولت له لوری د فساد پر ضد د مبارزی کلک هوډ، د فساد له منځه وړل، د خصوصي سکتور د کار په مخ کی د پرتو خنډونو له منځه وړل او د تعاملاتو د مصارفو راکمول یو بل اړین کار دی.

5. د داسی بازار کار ایجادول چی د هغه بنسټ په ازاد رقابت اینبودل شوی وي، فعال او مؤثر وي او د رقابت په نتیجه کی تقویه شي[1].

مدني ټولنی

د ښه حکومت داری په رامنځ ته کولو کی بل مؤثر جهت مدني ټولنی دي، مدني ټولنی څه ته ویل کیږي؟ دا څرنګه په ښه حکومت داری کی مؤثر جهت او لوری بلل کیږي؟ دا هغه قضایا دي چی دلته پری بحث کوو.

د حکومت داری په نوو طریقو کی ګورو چی د نوو داسی مؤثرو جهتونو او اړخونو د شریکولو خبره مطرح کیږي چی هغه ټولنیز مسؤولیتونه پر غاړه واخلي چی د ښه حکومت داری نظریه يې مطرح کوي، په دی کی مهمترین جهت مدني ټولنی دي، دا مدنی ټولنی په هغه حالت کی خپل رول په ډیره مؤثره توګه لوبولی شي چی هغه ته (Governance beyond the state) (د دولت نه ور اخوا حکومت داري) ویل کیږي، په دی معنی چی د دولت د سلطی څخه بیرون هم حکومت داري شته او مدني ټولنی باید په هغه ساحه کی رول ولوبوي، له همدی ځایه د دولت، خصوصي سکتور، او مدني ټولنو ترمنځ د شراکت قضیه مطرح کیږي، او دا شراکت ددی غوښتنه کوي چی د مدني ټولنو د مؤسساتو د اداری اسلوب او طریقه باید پرمخ تللی وي، او مؤسساتي اړخ يې باید تقویه شي تر څو په دی شراکت کی خپل رول په استقلالیت سره تر سره کړی شي، نو کله چی د ښه حکومت داری او دوامداری پرمختیا په ضمن کی مدني ټولنو د رول خبره مطرح کیږي نو دا د حکومت او دولت د تضعیف په معنی نه بلکه په حقیقت کی دا د دولت او حکومت د حمایت په معنی دی.

أ- د مدني ټولنی مفهوم

مدني ټولنه د غربی تاریخ په اوږدو کی په بیلا بیلو معناګانو استعمال شوی ده، چی په لنډ ډول يې دلته یاونه اړینه بولم:

لومړی: مدني ټولنه د (دولت) په معنی استعمال شوی ده، او دا ځکه چی دا د اجتماعي تړون (Social contract) په نتیجه کی منځ ته راځي، او دا د طبیعي ټولنی د متقابل مفهوم په حیث استعمال شوی ده، د پخواني یوناني فکر په امتداد توماس هوبز (۱۵۸۸- ۱۶۷۹م) مدني ټولنه د حکومت په معنی بولي چی د ټولنیز تړون پر بنسټ رامنځ ته کیږي او اصل هدف يې (د ځان ساتنه او مصئونیت) او د جنګونو او په خلکو باندی د تجاوز او تیري مخنیوی دی، په دی توپیر چی په یوناني فکر کی حکومت د انساني رشد یو طبیعي مرحله بلل کیده، او یواځی د ځان ساتنی په منظور منځ ته نه راتله، بلکه د طبیعي رشد یوه مرحله بلل کیدله چی انسان ورته د پختګی په نتیجه کی حتما رسیږي.

جان لاک (۱۶۶۳- ۱۷۰۴م) هم مدني ټولنه د ټولنیز تړون زیږنده بولي خو د توماس هوبز برخلاف ددی اصلي او بنسټیزه موخه د ځان مصئونیت نه بلکه ددی تړون بنسټیزه موخه د (ملکیت) ساتنه او تأمینول بولي، په دی معنی چی مدني ټولنه ددی لپاره رامنځ ته کیږي چی خلک د خپلو ملکیتونو ساتنه وکړی شي او خپل مادي ګټی تأمین کړی شي، چی په دی توګه جان لاک د مدني ټولنی مفهوم ته د امنیتي بعد ترڅنګ اقتصادي بعد هم ور زیات کړ.

د جان جاک روسو(۱۷۱۲- ۱۷۷۸م) له نظره د طبیعي حالت نه ټولنیز حالت ته انتقال د اخلاقي التزام او د فردي غوښتنو او غرایزو د پوره کولو پر ځای د عدالت د پلی کولو پر بنسټ صورت نیسي، له دی امله د (روسو) له نظره مدني ټولنه هغه قانونمنده، د اخلاقو او عدالت پر بنسټ ولاړه ټولنه ده چی هلته افراد د خپلو انفرادي غوښتونو، انفرادي خوښیو، اختیاراتو او ازادیو څخه تیریږي او د هغه پر ځای د یو اجتماعي تړون پر بنسټ د ټولنی ارادی ته غاړه ږدي، نو د روسو له نظره هم مدني ټولنه د طبیعي ټولنی یو متقابل مفهوم دی د یو ټولنیز تړون په نتیجه کی رامنځ ته کیږي.

د کلاسیکو سیاسی اقتصاد پوهانو لکه ادم سمیت او ډیویډ ریکارډو له نظره مدني ټولنه هغه جوړښتونه دي چی د خصوصي غوښتنو ترڅنګ عمومي ګټی هم تأمین کړي، د دوي له نظره مدني ټولنه د کوم ټولنیز تړون په نتیجه کی نه رامنځ ته کیږي بلکه د ټولنو طبیعي تکامل د (تجارتي او اقتصادي ټولنی) د رامنځ ته کیدو لامل ګرځي، بناء د دوي له نظره مدني ټولنی هغه څه دي چی ازاد رقابت او سوله ییز اجتماعي تعامل ته فضاء برابره کړي، د ټولنو طبیعي تکامل د سیاسي ټولنی رامنځته

---

[1] - د یو شمیر مفاهیمو لپاره وګورئ: (قياس قوة الدولة من خلال الحكم الراشد اسقاط على التجربة الجزائرية) د دکتور الأخضر عزی او دکتور غالم جلطی لیکنه په انترنت باندی به لاندی لینک په پی دی ایف بڼه پرته ده (http://www.transparency.org.kw.au-ti.org/upload/books/263.pdf) د مراجعی نیټه ۲۰۱۹/۲/۱۰م.

کیدو لپاره نه بلکه د تجارتي او اقتصادي ټولنې رامنځ ته کیدو لپاره زمینه سازي کوي، د دوي له نظره سیاست او کورني ارزښتونه او تصورات انسان تر خپلې اغیزې لاندې نه راوړي، بلکه یواځې اقتصاد او خپلې مادي ګټې دي چې انسان ته سمت او سو ورکوي، بناء همدا اقتصاد د مدني ټولنې محور دی، او همدا د انسان د هڅو محور هم دی.

هیګل (۱۷۷۰- ۱۸۳۱) مدنې ټولنه د حکومت یو ابتدائی او ناقص شکل ګڼي، هغه وایي د انسانانو ترمنځ روابط په دری سطوح وجود لري (کورنی، مدني ټولنې او حکومت) د کورنی په سطح روابط او اړیکې د هیګل له نظره د اخلاقی تعهداتو، یووالی، عشق او حقوقو څخه د باخبری مظهر دی، د کورنی په دننه کې د انسانانو ترمنځ اړیکې د شخصي ګټو په محور نه را څرخیږی، بلکه هلته اخلاقیات، حقوق، محبت او احترام حاکم وي، هلته خود ګذري او د خپلو ګټو څخه تنازل او ایثار حاکم وي، خو د هیګل له نظره انسان په همدی حالت کی نشي پاتی کیدلی، بلکه د اقتصادي اړتیاو له امله باید یوی بلی دائری ته منتقل شي چې هلته اړیکې د شخصي ګټو پر بنسټ تنظیمیږی، هلته تنافس وي، هلته یو دبل څخه مخ ته کیدل وي، دلته یو انسان دی ته اړتیا لري چی ددی د ګټو څخه دفاع وکړی شي، ځکه په دی حالت کی کله فرد او انسان د دولت په مقابل کی هم قرار نیسي، دی دائری ته چی د انسانانو د ګټو څخه دفاع کوي مدني ټولنه ویل کیږي، د اړیکو دریمه دائره د دولت په ضمن کی اړیکی دي، دولت په حقیقت کی د هیګل له نظره د عمومي منافعو ساتونکی دی، عمومي منافع او ګټی کله کله د فردي ګټو سره په تصادم او تقابل کی واقع کیږي، په دی توګه هیګل د کورنی او دولت ترمنځ هغه واسطې او منځنۍ دائری ته مدني ټولنه وایي چې یوه بشري ټولنه ورته اړتیا لري[1].

په اوسنیو او معاصرو ټولنو کی د اقتصادي، ټولنیزو او فرهنګی تحولاتو په نتیجه کی چی کوم اساسي او بنسټیز تحول رامنځ ته شو هغه ته (نړیوالتوب) یا (Globalization) ویل کیږي، د تیری پیړی په نهمه لسیزه کی د (نړیوالتوب) د مفهوم سره د مدني تولنی مفهوم اړیکه پیدا کړه، او دا هغه وخت چی د هغه حالت په تقابل کی چی نړیوالتوب مسلط کول غوښتل، مدني ټولنی د یو مستقل جوړښت په حیث په نړیوال او سیمیز نظام کی د ټولنیزی واکداری او قیادت په حیث تبارز وکړ، ځکه د ډیرو هغه جهتونو له پلوه چی د نړیوالتوب سره یې تضاد درلود مدني ټولنی یې د هغه په مقابل کی د بدیلو جوړښتونو په حیث وړاندی کولی، خو په قرار (نړیوالتوب) دا مفهوم هم تر خپل سیوري لاندی راوست او د هغه اغراضو او اهدافو لپاره یې تری استفاده پیل کړه چی دی پدیدې د خپل ځان لپاره ټاکلي وُ، ددی په نتیجه کی د نړیوالی مدني ټولنی اصطلاح رامنځ ته شوه.

ب- په اوسني وخت کی د مدني ټولنی تعریف

سره له دی چی په اوسنۍ زمانه کی د مدني ټولنی اصطلاح زیاته استعمالیږي خو ددی سره سره تر اوسه یې د مدلول او معنی په اړه وحدت نظر وجود نه لري، دلته د یو لړ تعریفونو یادونه کوم، تر څو وروسته یې د ځانګړتیاو په نتیجه کی په دقیقه توګه مدلول مشخص کړی شو.

لومړی: هغه بیلا بیل رضاکار تنظیمونه، انجمنونه او ټولنی چی د غړو د ازادی ارادی په غوښتنه منځ ته راځي او موخه یې د هغوي د ګټو ساتل او د هغه څخه دفاع او ساتنه کول وي، د بیلګی په توګه سیاسي تنظیمونه، صنفي اتحادیی، مسلکي اتحادیی، تخصصی تنظیمونه، د مشترکو ګټو پر بنسټ جوړی شوی ټولنی او غیر دولتي ټولنی[2].

دویم: دا تعریف د هیګل د نظریی څخه په مباشره توګه متأثر دی، وایی: مدني ټولنه د هغه مؤسساتو، فعالیتونو او جوړښتونو نوم دی چی له یوی خوا د کورنی (چی هغه بنسټیزه ډبره ده چی هغه د ټولنی د ټولنیز نظام او د ارزښتونو د سیستم بنسټ او بنیاد مهیا کوي) او له بلی خو د دولت او د هغه د مؤسساتو او ادارو ترمنځ د یو مرکز او منځګړي حیثیت ولري.

دریم: مدني ټولنه د هغه سیاسی، اقتصادي او فرهنګی مؤسساتو د مجموعی نوم دی چی هر یو یې په بیلا بیلو ساحاتو کی د دولت د تسلط څخه په آزاده توګه کار کوي تر څو خپلی بیلابیلی موخی لاس ته راوړي، چی څه یې سیاسی موخی دي لکه په ملي کچه په تصمیم نیولو کی ګډون چی دا کار د بیلګی په توګه سیاسي تنظیمونه کوي، او څه یې صنفي موخی دي لکه د خپلی صنفی اتحادیی د غړو د اقتصادي ګټو څخه دفاع کول، د اړونده مسلکی اتحادیي د مسلکی خدماتو د ښه کولو او د غړو د ګټو څخه دفاع کول، او څه فرهنګی موخی دی لکه د لیکوالانو او فرهنګیانو ټولنی، او فرهنګی انجمونونه چی هره ټولنه او انجمن د خپلو غړو د توجهاتو سره سم په ټولنه کی پوهه او اګاهي خپروي، او څه ټولنیزی موخی دي او دا هغه ټولنی سرته رسوي چی د ټولنی په پرمختګ کی د ونډی اخیستلو په موخه ټولنیز کار د خپل فعالیت میدان ګرځوي، نو ویلی شو چی د مدني ټولنی مهم عناصر په لاندی ډول دي: سیاسی تنظیمونه، صنفي اتحادیي، مسلکي ټولنی، ټولنیز او فرهنګي انجمنونه[3].

ددی پورته تعریفونو په نظر کی نیولو سره ویلی شو چی د مدني ټولنی د موجودیت لپاره د یو څه بنسټیزو عناصرو موجودیت اړین دی، کله چی دا عناصر په کومه ټولنه او مؤسسه او تنظیم کی وجود ولري نو هغه ته مورږ مدني ټولنه ویلی شو، که دا عناصر وجود ونه لري نو بیا مدني ټولنی وجود نه لري ولو که ډیری زیاتی ټولنی او انجمنونه هم په څرګنده توګه په ټولنه کی وجود ولري، دا عناصر په لاندی ډول دي:

لومړی: د رضاکارانه او تطوعي کار موجودیت: مدني ټولنه د آزادی ارادی په نتیجه کی منځ ته راځي، له همدی امله دا د قرابت او کورنیو اړیکو پر بنسټ باندی د رامنځ ته شو ټولنو سره توپیر لري، لکه کورنی، قبیله او داسی نور، ځکه دی ډول ټولنو ته انسان مجبورا نسبت پیدا کوي، په دی کی د هغه رضا او خوښی ته نه کتل کیږي، نو چیرته چی انسان په خپله خوښه د کومی ټولنی غړیتوب قبول او مسترد نه کړی شي هغه ته مدني ټولنه نشي ویل کیدلی.

---

[1] - ددی ټولو تعریفونو لپاره وګورئ: جامعه مدنی: ګفتارها، زمینه ها وتجربه ها فصل اول از ص ۲۳- ۵۸. تالیف: کاظم علمداری، طبع (توانا) اموزشکده آنلاین برای جامعه مدنی ایران (https://tavaana.org/)

[2] - التطور الدیموقراطی فی الوطن العربی، د حسنین توفیق ابراهیم یو مضمون چی د مصر څخه چاپ کیدونکی مشهوری مجلی (السیاسة الدولیة) په ۱۴۲ ګنه کی چاپ شوی، ګنه ۱۴۲، اکتوبر ۲۰۰۰م کال.

[3] - د سیف الدین عبد الفتاح مضمون چی عنوانی یې دی (المجتمع المدنی والدولة فی الفکر والممارسة الاجتماعیة المعاصرة) چی په یو علمي سیمینار کی یې لوستلی وه چی عنوان یې وه (المجتمع المدني فی الوطن العربي و دوره في تحقیق الدیموقراطیة) ددی سیمینار ټول بحثونه تر همدی نوم لاندی د مرکز دراسات الوحدة العربیة، بیروت، له لوری په ۱۹۹۲م کال کی چاپ شوی دي، دد لپاره وګوری د همدی کتاب ۲۹۲۹ صفحه.

دویم: ټولنیز جوړښت: مدني ټولنه د ټولنیزو جوړښتونو او تنظیمونو مجموعه ده، چې هر تنظیم او جوړښت بیا خپل افراد او غړي لري چې په خپله خوښه او اراده یې د هغه غړیتوب د هغه شروطو سره سم خپل کړي وي چې پر بنسټ یې دا ټولنه او تنظیم تشکیل شوی وي، او دا هغه څه دي چې د عامو تقلیدي ټولنو څخه ورته ځانګړتیا وربښي، او په عین وخت کې ددې مؤسساتي حیثیت ته اشاره کوي چې دا د اوسني تمدني ژوند ځانګړتیا بلل کیږي.

دریم: اخلاقي او سلوکي ځانګړتیا: د مدني ټولنې یوه ځانګړتیا دا ده چې هغه اختلاف او تنوع مني او قبلوي، لکه څرنګه چې ځان ته حق ورکوي چې د خپلو حقوقو څخه دفاع وکړي همدا راز نورو ته هم ددې حق ورکوي چې مدني ټولنې تشکیل کړي او د خپلو مادي او معنوي حقوقو څخه دفاع وکړي، همدا راز ټول اختلافات که د یوې ټولنې په داخل کې وي او که د نورو مدني ټولنو سره یې ولري او که د مدني ټولنو او حکومت ترمنځ وي دا ټول په مسالمت آمیزه لارو، او د متقابل احترام، یو بل د تحمل، همکارۍ او سالم رقابت په فضاء کې ورته حل لټوي.

صموئیل هنتنګتن (S. Huntington) د مدني ټولنې د ځانګړتیاو په اړه وایي: دا هغه ټولنې دي چې د جمود پر ځای د هر ډول ظروفو او حالاتو سره ځان عیارولی شي، دا حکومت او نورو جهتونو ته د اطاعت او تسلیمېدو پر ځای د استقلالیت پر بنسټ ولاړه ده، همدا راز دا تنظیمی انقیاد پر ځای د یو خپلمنځي عقد (Contract) پر بنسټ ولاړه ټولنه ده، ددې تر څنګ د انقسام او تنازع پر ځای همغږي او انسجام خوښوي. د همدې ځانګړتیاو په نظر کې نیولو سره د مدني ټولنو د تشکل بنسټیز عناصر په لاندې توګه په ګوته کولی شو:

1. مدني ټولنه هغه منظمی تجمع ته ویل کیږي چې یو رسمي تشکل او هیکل ولري او دا یو دائمي تشکل وي یعنی مؤقت جوړښت نه وي.
2. په عمومی توګه یې هدف ربح او مادي ګټه لاس ته راوړل نه وي.
3. په مؤسساتي لحاظ د حکومت سره تړاو ونه لري، ولو که د حکومت له لورې تمویل هم شي او د دولت او د هغه د بعضې مؤسساتو څخه فنډ هم ترلاسه کړي.
4. پخپله متحرکه وي، د بل چا له لورې نه تحریک کیږي.
5. په رضاکارانه مشارکت بناء وي.
6. پخپله سیاسي ممارست ونه لري سره له دې چې د بعضې سیاسی قضایاو په اړه دریځ ولري او په ځانګړې توګه د هغه قضایاو په اړه چې په عمومي پالیسیو اغیز لري، د داسې قضایاو په اړه یې دریځ نیول طبیعي کار دی.[1]

په ښه حکومت دارۍ کې د مدني ټولنې ونډه

مدني ټولنه د اوسني غربی فکر نیو لیبرالیزم له مخې په دیموکراتیکو ټولنو کې ډېر اساسی رول لوبوي، بلکه ددې لارې دوي غواړي هغه مشکلات او ستونزې حل کړي چې د دیموکراسی په سیستم کې راڅرګندی شوي دي، ځکه دا فکر په دې یقین لري چې د انسان ازادي باید محدوده نه کړی شي، له همدې امله تصور یې دادی چې د حکومت تسلط تر اخیرې کچې پورې راکم کړی شي، دولت باید مرکزي سلطې او واک په حیث کار ونه کړي، محلي حکومت داري باید تقویه کړی شي، د حکومت د تسلط د راکمولو په موخه غواړي چې مدني ټولنې په دې لړ کې رول ولري، او د حکومت او دولت د تسلط او واک د راکمولو لپاره ترې ګټه پورته کړی شي، دوي وایي مدني تولنه د حکومت او کورنۍ ترمنځ هغه حلقه ده چې د دیموکراسی د تقویت لپاره باید په ټولنه کې بنسټیز رول ولوبوي، چې په دې کې دولت د واک او تسلط راکمول، د سیاسي مشارکت او ګډون تقویه کول، د بشري حقوقو ته د درناوي او التزام پیاوړي کول، د خپلو غړو د ګټو ساتنه، په خپلو ټولنو کې د دیموکراتیکو ارزښتونو د تقویې له لارې د قیادتونو روزل او ټولنې ته وړاندې کول، او په خپل منځ کې د رقیبو مؤسساتو ترمنځ د اړیکو د ټینګولو له لارې په اقتصادي سمون او اصلاح کې ونډه درلودل، او په دې توګه د دولت او مدني ژوند تقویه کول شامل دي.

له دې امله مدني ټولنې د نوي لیبرالیزم له نظره د ښه حکومت دارۍ یو بنسټیز عنصر بلل کیږي، ځکه چې د ښه حکومت دارۍ بنسټ په شفافیت، مسؤولیت، د قانون په حاکمیت، په دیموکراتیکی هدفمندۍ محاسبی باندې اینبودل شوی دی، ددې ترڅنګ ښه حکومت داري په دې بناء ده چې نظام تر کومی کچې د ټولنې غوښتنو ته په ځواب ویلو کې مؤثریت (Effective) لري او په دې اړه څومره فعال (Efficient)دی. مدني ټولنه د لاندې لارو د ښه حکومت اردۍ په راوړلو کې فعاله ونډه درلودلی شي:

❖ **د قانون حکومت داري او د تابعیت حقوق**

د اوسنی متمدنی ټولنې بنسټ په دې اینبودل شوی چې د ټولنې د وګړو د ټولنیزو حقوقو، او د هغوي د شخصي- او عمومی ازادیو د رعایت تر څنګ په کښې د قانون په چوکاټ کې د تابعیت مساوي حقوق لازم او ملزوم ګڼل کیږي، له همدې امله په نننې زمانه کې د یو حکومت مشروعیت په همدې معیار تلل کیږي چې د قانون پر وړاندې د یو هیواد تابعیت لرونکي په حقوقو او واجباتو کې تر کومې کچې یوشانته او مساوي دي، او تر کومی کچې بنسټیزې ازادۍ خوندي دي، او تر کومی کچې په حکومت دارۍ کې مشارکت او ګډون وجود لري؟ او د قانون او حق حکومت داري هغه وخت منځ ته راتلای او تثبیتیدلی شي چې د حکومت او مدني ټولنې ترمنځ په متعادلو اړیکو د عملي التزام ضمانت وجود ولري، او هغه وخت دا کار شونی دی چې د مدني ټولنې مؤسسات د دیموکراسی، بشري حقوقو، د منصفانه او عادلانه پرمختګ او انکشاف د رامنځ ته کولو لپاره کار وکړي، او د حکومت دارۍ د ښه کولو لپاره د عدل، ټولنیزو خدماتو، لامرکزیت، ملي مشارکت، حکومتونه د خپلو کړنو او خپلو مسؤولیتونو په اړه محاسبی ته د تابع کولو په اړه بیلا بیل اجراءات سرته ورسوي. په دې لار کې مدني ټولنې بنسټیز رول لوبولی شي چې د قانون حاکمیت ته لاره هواره کړي، او په عامه ادارو د فشار له لارې ددې زمینه برابره کړي چې د قانون په وړاندې ټول خلک باید برابر واوسیږي، همدا راز ټول وګړي او د هیواد ټول اتباع د تابعیت د حقوقو څخه برخمن وي.

❖ **د سیاسی نو سازۍ تسریع او دیموکراسۍ ته مشروعیت ورکول**

د مدني ټولنې مؤسسات د سیاسي پروسې په انکشاف او نوي کولو کې ډېر مهم رول لوبوي، په ځانګړې توګه په هغه ټولنو کې چې وروسته پاتې دي او یو ناسالم سیاسي حالت په کښې حاکم دی، او سیاسي ممارست او حکومتي اداره هم پکښې سمه نه ده، سره له دې چې هلته حاکم نظامونه کوښښ کوي چې د دیموکراتیک

[1] - ددې لپاره وګورئ: ادارة شؤون الدولة والمجتمع، ص ۲۳ د جمعة او سلوی شعراوی لیکنه، مرکز دراسات واستشارات الادارة العامة، قاهرة، مصر.

بدلون نه وروسته د سياسي اصلاح په لور گامونه پورته کړي، غواړي چې د احزابو تعدد ومني، بشري حقوقو ته احترام ولري، د سياسي گډون او مشارکت پرمخ دروازې پرانيځي، د انتخاباتو په نتيجه کې د واک ادلون بدلون ومني، خو ددې ټولو سره سره دا اصلاحات ډېر محدود پاتې کيږي او حساس مسائل تر پوښښ لاندې نه راولي لکه د واقعي سياسي واک د ليږد قضيه[1]، له همدې امله ټول سياسي نوښتونه د جمود سره مخ وي او سرسري اجراءات بلل کيږي چې ټولنه يې د گټو څخه هيڅ استفاده نشي کولی.

په داسې حالاتو کې مدني ټولنې ته اړتيا پيدا کيږي تر څو خپل مسؤوليت درک کړي او خپل استعدادونه په کار واچوي او بدائل وړاندې کړي، او د واقعي ديموکراسۍ په رامنځ ته کولو، د بشر د حقوقو په ساتنه او په ټولنه کې د بنسټيزو ازاديو د ساتنې له لارې د ټولنې په دوامدار پرمختگ کې اساسي رول ولوبوي، يا په بل تعبير هغه مشکلات چې ديموکراسي ورسره مخ ده، او کوم توقعات چې ددې سياسي سيستم څخه خلکو درلودل او اوس يې په يو شمير ټولنو کې د تحقق څخه عاجز دي هغه بايد د مدني ټولنې د مؤسساتو له لارې لاس ته راوړل شي.

❖ د استبدادي تعامل څخه د وگړو ساتنه

د نيوليبراليزم له نظره د (واک) او (معرفت) ترمنځ يو دياليکتيکي اړيکه وجود لري، ددې فکر له نظره د (نوي دولت) مؤسسات بايد د افرادو غوښتنو ته زيات استجابت ولري، او دا ځکه چې دا مؤسسات مثبت گرا مؤسسات دي او ددې لپاره رامنځ ته شوي چې بشري حقوق خوندي کړي، د خپلو وگړو حقوق، د هغوی امنيت او سلامتي وساتي او د قانون حاکميت تثبيت کړي، ددې فکر پر بنسټ (مشروع نظام او دولت) هغه دی چې د قانون په دائره کې کار کوي تر څو خپل اتباع د استبدادي تعامل څخه وساتي.

خو کله چې يو نظام او يو حکومت د خپلو مجبوريتونو او التزاماتو له امله دا مسؤوليت نه پوره کوي، نو په داسې حالت کې بيا نيوليبراليزم چې کومه طرحه وړاندې کوي هغه د خصوصي سکتور او مدني ټولنې د مسؤوليتونو زياتيدل دي، او د حکومت د مداخلې مخنيوی او راکمول دي، او د داسې ميداني او عملي فعاليتونو په لاره اچول دي چې د (واک) بيلا بيل اشکال رامنځ ته کړي او په دې توگه توازن رامنځ ته کړي.

ددې ترڅنگ د مدني ټولنې مؤسسات په سياسي ميدان کې د حکومت او نظام د محاسبې مسؤوليت او د هغه پروژو د مصداقيت په اړه پوښتنه کول پر غاړه لري چې حکومت يې د لاس لاندې لري، همدا راز د حکومت د کارونو څارنه د نادرستو فيصلو د بدلولو لپاره په حکومت باندې د رأى عامه د راپارولو له لارې فشار واردل هم د مدني ټولنو په مسؤوليتونو کې شامل دي. په دې توگه وينو چې د مدني ټولنو مسؤوليت يواځې په څو خيريه کارونو او خدماتي ميدان کې نه راخلاصه کيږي بلکه دا په ښه حکومت داري، د ټولنې په اقتصادي پرمختگ، درستې قانون گذارۍ او داسې نورو ميدانونو کې ډېر مؤثر رول لوبوي[2].

ايا د مدني ټولنې تصور ديموکراسي ژغورلی شي؟

داسې ښکاري چې د مدني ټولنې د تصور د مطرح کولو بنسټيزه موخه د ديموکراسۍ د نظريې تکميل او د هغه يو لړ مشکلاتو لپاره حل وړاندې کول ؤ چې د معاصرې نړۍ ديموکراتيکه سياسي ټولنه ورسره لاس او گريوان ده، دا مشکلات په دې تأکيد کوي چې اوسنۍ سياسي ټولنې په واقعي معنی ديموکراتيکې نه دي، او د سياسي فعال وگړي تصور د ديموکراسۍ تضمين نشي کولی ځکه چې اوسنی دولت په حقيقت کې د هغه هيواد د اتباعو په توان او وسع کې نه دی، نو دا کار بايد مدني ټولنه وکړي.

بايد وگورو چې مدني ټولنه ترکومې کچې د ديموکراسۍ موجوده ضعفونه او نقائص معالجه کولی شي، ددې لپاره دا اړينه ده چې د ديموکراسۍ اوسني مشکلات او نقائص په ډير لنډ ډول دلته ياد کړم:

1. اکثره ديموکراتيک نظامونه په متفاوتو کچو د اداري او مالي فساد، د مال دارانو او زورواکانو د نفوذ او د فريب کاريو او حقائقو باندې د پردې اچولو څخه خالي نه دي.
2. د ديموکراتيکو نظامونو په جوړولو او رامنځ ته کولو کې د هيواد د اتباعو د گډون او د مشارکت کچه ډيره محدوده ده، ځکه چې لومړی خو ډير کم شمير خلک رأيه ورکوي او بيا د ورکړ شوو رايو په يو فيصدي باندې حکومت تشکيليږي.
3. د مهمو او اساسي قضاياو په اړه په تصميم نيولو کې ملتونه ډيره کمه ونډه لري، ځکه اکثره تصميمونه د ولس د يو کمې فيصدۍ تمثيل کونکې حکومتونه نيسي او نورې لارې وجود نه لري چې ولس په تصميم نيولو کې شريک واوسي.
4. د معقدو او پيچيده سياسي او اقتصادي مسائلو د ادراک امکانات د عامو وگړو لپاره ورځ په ورځ را په کميدو دي، ځکه د شخصي مشکلاتو د زياتوالي له امله ددې مسائلو په اړه د فکر ، بحث او تحقيق کولو فرصت د خلکو څخه سلب شوی دی، او له بله پلوه ددې مسائلو په اړه د ابهام کچه هم په لوړيدو ده، او کله چې څوک ددې قضاياو عمق ته ونه رسيږي څرنگه ممکن ده چې د هغه په اړه په تصميم نيولو کې گډون وکړي.
5. د ټولنيزو اړيکو د وسائلو او د رسنيزو لويو لويو ادارو رامنځ ته کيدل، او د عامو خلکو په اذهانو د اغيزې مؤثر او پيچيده کړنلارو د ايجاديدلو حقائقو ته رسيدل نور هم ستونزمن کړي دي.
6. د حکومتونو او اقتصادي غول پيکرو جهتونو په لاس کې د حقائقو د پټولو، خلکو ته د فريب ورکولو، او د واقعيتونو د تحريفولو ... توان ورځ په ورځ په زياتيدو دی.

[1] - په ځانگړې توگه په هغه هيوادونو کې چې تر اوسه پورې پکښې شاهي نظام حاکم دی، هلته انتخابات هم سرته رسيږي نور هر ډول ظاهري کارونه د ديموکراسۍ د اصولو سره سم سرته رسيږي مگر واقعي واک د شاه سره وي، لکه اردن، المغرب او داسې نور هيوادونه.

[2] - دې لپاره وگورئ: الحکم الراشد بين الفکر الغربي والاسلامي ص ص ٦٦- ٧٥ مخکې تير شوی مصدر.

په داسي حالاتو کې د مدني ټولنې څخه ددې توقع کېږي چې د سياسي مشارکت او ګډون کچه به پورته کړي، او هغه مشکلات او ستونزې چې د قانون ګذارۍ او حقوق بشر او قانون ته د احترام، په قانون ګذارۍ کې د ګډون او مشارکت په ميدان کې رامنځ ته شوي دي مدني ټولنې به يې رفع کړي، مګر داسې ښکاري چې دا کار د حقيقت څخه ليرې دی، ځکه چې:

لومړی: د مدني ټولنې مؤسسات که په مخ په پرمختګ هيوادونو کې په قوت سره وجود نه لري، مګر په پرمخ تللو هيوادونو کې ډېر په قوت سره وجود لري، هلته سياسي قوي احزاب وجود لري، ورځپاڼې، مسلکي اتحاديې، صنفي اتحاديې، مذهبي او غير مذهبي انجمنونه، د بشر، ښځو، او اطفالو د حقوقو څخه مدافعې ټولنې او داسې نور په پوره قوت سره په هغه ټولنو کې وجود لري، مګر ددې سره سره ديموکراسي هلته هم د هغه مشکلاتو سره لاس او ګريوان ده چې مخکې مو ورته اشاره وکړه، نو له دې ثابته شوه چې د ديموکراسۍ د مشکلاتو حل په دې که نه دی چې د مدني ټولنې مؤسسات تقويه کړی شي، ددې مشکلاتو حل بايد په کوم بل ځای کې ولټول شي.

دويم: بله خبره دا چې څه ضمانت وجود لري چې هغه مشکلات چې د ديموکراسۍ په مخکې يې د مشکل په حيث تبارز وکړ د مدني ټولنې د مؤسساتو په مخکې به نه راولاړيږي، د مدني ټولنې مؤسسات به څرنګه د زورواکانو او مالدارانو د اغيزو نه محفوظ پاتې شي، څرنګه به د فريب کاريو، د حقائقو د مسخ کولو، د حقائقو د پټولو څخه ځان وساتلی شي، شايد د مدني ټولنې مؤسسات افرادو ته د فريب ورکولو لارې لږي مشکلې کړي خو هغه بندولی نه شي، کله چې د مدني ټولنې مؤسسات رامنځ ته شي هلته د فريب او چل ول اساليب هم پيچيده شي، د بيلګې په توګه په غربي نړۍ کې مدني ټولنه ډېره غښتلې ده خو په هماغه اندازه د هغه سره د تعامل لارې او اساليب هم پيچلې شوي دي[1].

اتم: حکومت داري او دوامدار انساني پرمختګ

د ښه حکومت دارۍ مفهو د دوامداره بشري پرمختګ (Sustainable human development) سره تړلی دی، ځکه همدا ښه حکومت داري ده چې اقتصادي پرمختګ په دوامداره بشري پرمختګ بدلولی شي، د اقتصادي پرمختګ څخه اصلي موخه هم همدا بشري دوامداره پرمختګ لاس ته راوړل دي، که چيرته اقتصادي پرمختګ په بشري پرمختګ منتج نه شي هغه په حقيقت کې پرمختګ نه دی، له همدې امله د ملګرو ملتونو پراختيايي پروګرام (UNDP) چې د څو کلونو راهيسې د بشري پرمختګ په اړه کوم راپورونه خپروي هغه ټول د ژوند د نوعيت په مفهوم او د پرمختګ په پروسه کې د انسان په محوريت باندې راڅرخيږي، او د همدې امله ملګرو ملتونو چې د هيوادونو د تصنيف کوم معيارونه ټاکلي هغه هم د بشري پرمختګ معيارونه دي لکه (د ولادت په وخت کې د عمر تخمين، د فرد د حقيقي امدن اوسط، د صحي خدماتو کيفيت، د تعليم او تحصيل کچه او کيفيت او داسې نور) په دې لړ کې لاندې بنسټيزو نقطې د پام وړ دي:

1. اقتصادي پرمختګ يواځې د دوامدارۍ بشري پرمختيا يوه وسيله ده، پخپل ذات کې کوم هدف نه دی، له دې امله ښه حکومت يواځې د اقتصادي پرمختګ په لاس ته راوړلو اکتفاء نه کوي، بلکه ځان د هيواد د اتباعو د ژوند د ښه والي لپاره د وضع کړی شوو معيارونو او شاخصونو د لاس ته راوړلو څخه مطمئن کوي، دا شاخصونه يواځې مادي شاخصونه نه دي چې مادي پانګه معلوموي، بلکه دا معيارونه او شاخصونه په بشري منابعو کې د اړينې پانګونې کچه معلوموي، د بيلګې په توګه صحت او تعليم هغه مصارف دي چې حکومت او دولت يې تحمل کوي مګر دا په حقيقت کې د اوږدې مودې هغه ضروري پانګونه ده چې د يو لوی شمير اتباعو ژوند ورسره ښه کيږي.

2. بشري دوامدار پرمختګ په حقيقت کې يو ديموکراتيک پرمختګ دی چې غواړي يو عادلانه ټولنيز نظام رامنځ ته کړي، او د هيواد د اتباعو د پراخه مشارکت او ګډون، د مهمو اقشارو او ټولنو توانمند کولو، د هيواد د اتباعو لپاره د فرصتونو او چانسونو د زياتوالي له لارې د هغوی بشري ظرفيتونه لوړ کړي، د فرصتونو او چانسونو موجوديت په دې معنی دی چې دې وګړو ته ازادي، د معرفت او علم ترلاسه کول او مؤسساتي توانمندي ترلاسه ده.

3. د دوامدار بشري پرمختګ په مفهوم کې د (دوامداره) معنی دا ده چې دا پرمختګ بايد يو عادلانه پرمختګ وي، چې په ملي کچه بايد ټولې سيمې او ټول مليتونه ترې برخمن وي، په نړيواله کچه د فقيرو او ثروتمندو هيوادونو ترمنځ د ثروت او مال د عادلانه توزيع غوښتنه کوي، او د زمانې په لحاظ هم د اوسنې نسل او هم راتلونکو نسلونو د ګټو په عادلانه توګه رعايت کوي، او دا ټول ددې غوښتنه کوي چې بايد د هيواد ټول اتباع په دې کې ونډه ولري، او دا ونډه او ګډون هغه وخت مؤثر او فعال کيدلی شي کله چې د هيواد ټول اتباع او په ځانګړې توګه فقيران او د ټولنې لويدلی قشر توانمند کړی شي، او د خپل مسؤوليتونو په پورته کولو او د خپلو واجباتو د پوره کولو او د خپلو حقوقو څخه د دفاع کولو جوګه شي.

4. د هيواد د اتباعو د توانمند کولو او د هغوی د اختياراتو د پراخه کولو غوښتنه دا ده چې په بيلابيلو کچو او بيلا بيلو شکلونو د دوی ګډون تقويه کړی شي د بيلګې په توګه د حکومتي مؤسساتو لپاره په عامو ټاکنو او انتخاباتو کې ګډون، د سياسي احزابو او ګوندونو د رول د مؤثريت له لارې، د احزابو د تعدد او ددوی ترمنځ د سالم رقابت له لارې، د مسلکي او صنفي فعاليتونو د ازادۍ، او د مدني ټولنې د مؤسساتو د استقلاليت له لارې دا ګډون او مشارکت تقويه کيدلی شي.

5. د ښه حکومت دارۍ تر سيورې لاندې د دوامدار بشري پرمختګ لپاره لاندې پنځه بنسټيز معيارونه او شاخصونه ټاکل شوي دي:

أ- توانمندي (Empowerment) د هيواد د اتباعو ظرفيتونه او اختيارات دومره پراخول چې عملا په هغه تصميمونو کې شريک شي د دوی د ژوند پورې تړلې دي او د دوی ژوند ترې متأثر کيږي.

ب- همکاري (Cooperation) د همکارۍ څخه هدف اړين ټولنيز تفاعل دی، نو په طبيعي توګه په دې کې خپلې ټولنې ته انتساب او په هغه کې ذوب کيدل شامل دي.

ت- په توزيع کې عدل او انصاف (Equity) په دې کې يواځې د ثروت او آمدن توزيع نه ده بلکه په دې کې د امکاناتو او فرصتونو عادلانه توزيع هم شامله ده.

[1] - ددې لپاره وګورئ: دين وجامعه مدنی (په فارسي ژبه) ليکوال: احمد واعظی، مجله کتاب نقد، ص ۲۱۸ دا ليکنه په لاندې لينک باندې په انترنت خپره شوې ده :
(http://ensani.ir/file/download/article/20120327175230-3045-10.pdf)

ث- دوام (Sustainability) د دوامدار بودن معنی دا ده چې باید د اوسنیو نسلونو ضرورتونه او اړتیاوې پوره کړي شي خو دا باید د راتلونکو نسلونو په ژوند ناوړه او سلبي اغیزې ونه لري.

ج- د امنیت احساس (Security) په دې کې د ژوند په اړه د امنیت احساس شامل دی چې انسان باید د هیڅ ډول تهدیدونو، متعدي امراضو ظلم او د خپل کور کلي پرېښودلو باندې تهدید نه شي.

6. د ملګرو ملتونو له نظره د ښه حکومت دارۍ پر بنسټ باندې ولاړه دوامدار بشري پرمختګ په لاندې دوه بنسټیزو محورونو باندې راڅرخیږي، چې لومړی یې د بشري ظرفیتونو په داسې توګه لوړول دي چې د هغې له لارې انسان د انساني رفاه لوړې سویې او کیفیت ته ورسیږي چې په دې کې د ښه صحت سره اوږد ژوند، د علم او معرفت لوړه کچه، او د هر ډول تبعیض نه پرته ټول انسانانو ته د ازادۍ د نعمت څخه برخمن کیدل، او دویم یې د انساني فعالیت په ټولو میدانونو کې باکفایته انساني کدرونه توظیفول دي، ډیرې نړیوالې ادارې د ښه حکومت داري معیارونه د حکومتونو د فعالیتونو د ارزونې لپاره د معیار په توګه استعمالوي.

7. واقعي ښه حکومت داري هغه وخت رامنځ ته کیږي دا لاندې اهداف تر سره شي:

أ- د قانون په وړاند د ټولو خلکو یو شانته والي او مساوات.

ب- په مؤثره او فعاله توګه د قانون تطبیق (چې استثناءات ونه لري او په انتقائي توګه تطبیق نه شي).

ت- د هیواد دهر وګړي لپاره ددې بشپړ فرصتونه برابر وي چې خپل ځان ثابت کړي او خپلې توانایي په کار واچولی شي، چې د هغه په وړاندې هیڅ ډول تبعیض، محسوبیت او فساد مانع ونه ګرځي.

ث- چې حکومتي اداره فعاله او مؤثره وي او کفاءت ولري.

ج- چې اداره انتاج ولري او شتمنی بې ځایه مصرف نه کړي[1].

نهم: د پای خبرې

په تیرو کرښو کې مو ولوستل چې ښه حکومت داري څه ته وایي؟ معیارونه یې څه دي؟ د ښه حکومت دارۍ په راوستلو کې ګډون کونکي جهتونه کوم دي؟ او دا کله رغنده او مؤثر رول لوبولی شي؟ ښه حکومت دارۍ په معاصر سیاسي فکر کې یوه نوې طرحه ده، او په حقیقت کې د هغه ستونزو د حل لپاره مطرح شوې ده چې په موجوده سیاسي نظام کې رابرسیره شوې وې، او ددې لپاره طرحه شوې چې سیاسي اصلاحات او ښه حکومت داري د بشري پرمختګ سره وتړي، په دې کې ډیرې بنسټیزې موخې ډیرې ښه او انساني موخې دي چې د لاس ته راوړلو لپاره یې باید هر ډول کوښښ صورت ونیسي، یو لړ موخې او اهداف چې د لیبرالیزم د تصوراتو سره سمې مطرح شوي دي، هغه تعدیل ته اړتیا لري او په اسلامي ټولنو کې هغه ډول تفسیر ته اړتیا لري چې د اسلامي ټولنو د بنسټیزو معتقداتو سره په تعارض کې واقع نه وي، خو ددې موخو د لاسته راوړلو لپاره چې کوم میکانیزم غوره شوی دی شاید په ډیرو برخو کې تعدیل ته اړتیا ولري.

اسلامي نړۍ باید د انساني فکر د ټولو منتجاتو او لاس ته راوړنو سره داسې تعامل وکړي چې د هغه د مثبتو اړخونو څخه استفاده وشي او د منفي اغیزو څخه یې ځان وساتل شي، د انساني فکر منتجات نه د یو وړانده او مقلد ملت په حیث د فهم څخه پرته خپل کړی شي، او نه هم د یو جامد ملت په حیث په مطلقه توګه مسترد کړی شي، د همدې اصل سره سم د ښه حکومت دارۍ اصول او میکانیزم هم باید وڅیړل شي، او دا هم باید بحث شي چې کوم نقاط یې د اسلامی ټولنو د معتقداتو سره ټوپیر لري هغه باید تعدیل کړی شي، همدا راز دا باید وڅیړل شي چې کوم میکانیزم د ښه حکومت دارۍ د اهدافو د لاس ته راوړلو لپاره په غربي نړۍ کې وضع شوی دی تر کومې کچې په اسلامي نړۍ کې د فعالیت وړتیا لري، دا کار په دې اړه ډیرو نقدي بحثونو او څیړنو ته اړتیا لري، که دا کار مو وکړی شو موږ خپلې ټولنې د پرمختګ لوړو څوکو ته رسولی شو، ځکه دلته د وسائلو کمبود نشته دلته په واقعي توګه د ادارې او پالیسیو مشکلات وجود لري.

[1] - د تفصیل لپاره وګورئ: الحکم الرشید (الأبعاد والمعاییر والمتطلبات) ص ۹- ۱۰ د. نبیل البابلی، المعهد المصري للدراسات، د صدور نیټه ۹ جنوری ۲۰۱۸م، په لاندې لینک نشر شوی (https://eipss-eg.org/wp-content/uploads/2018/01/الحکم-الرشید-الأبعاد-والمعاییر-والمتطلبات.pdf)